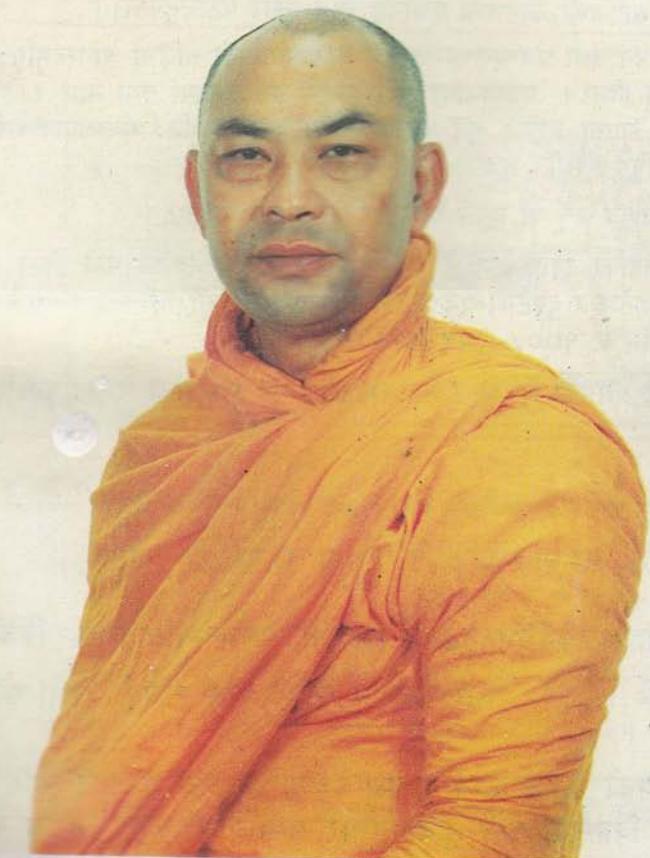

नमो तस्य भगवतो अरहतो सम्मासम्बूद्धस्य

आणण्ड भूमि

नेपालको प्रथम बौद्ध मासिक

(दिवंगत पुज्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर)

वर्ष २२ - दंक ४

ने.सं. १९९४ गुलागा:
वि.सं. २०५१ भाद्र
इ. सं. १९९४ सेप्टेम्बर

एक प्रतिको रु. ६/-
वार्षिक शुल्क रु. ६०/-

“आनन्दभूमि” को जानकारी

- (१) “आनन्दभूमि” आनन्दकुटी-विहारगुठीद्वारा प्रकाशित हुने नेपालको पहिलो बुद्धधर्म सम्बन्धी मासिक पत्रिका हो । जुनसुकै महिनामा पनि ग्राहक बन्न सकिन्छ ।
- (२) यो आनन्दकुटी-विहारगुठीको मुख्यपत्र हो । यसमा बुद्धधर्मसँग सम्बन्धित विषय छापिनेछ ।
- (३) लेखकद्वारा प्रकट भएका कुनैपनि विचारमा लेखकको उत्तरदायित्व लेखकमै हुनेछ, सम्पादकमण्डल हुनेछैन ।
- (४) लेखकले नेपालीभाषा र नेपालभाषामध्ये कुनैपनि भाषामा लेख पठाउन सकिन्छ र पठाइएका लेख फिर्ता पठाउने व्यवस्था गर्न नसकिने भएकोले प्रतिलिपि आफूसँग राखी पठाउनु वाञ्छनीय छ ।
- (५) लेख पठाउँदा पूरा साइजको कागजमा एकापटि मात्र लेखेर पठाउनुपर्नेछ ।
- (६) ग्राहकशुल्क, विज्ञापन तथा प्रबन्धसम्बन्धी पत्र व्यवस्थापकको नाउंमा आनन्दभूमि कार्यालय, पो. बा. नं. ३००७ मा पठाउनु होला । पत्रव्यवहार गर्दा आफ्नो ग्राहकसंख्या तथा नाम र ठेगाना राम्ररी लेखिएको हुनु जरुरी छ । ठेगाना हेरफेर हुने भएमा एक महिना अगाडि व्यवस्थापकलाई सूचना दिनु होला । पत्रिका समयमा नपुगे लिखीत सूचना दिने गर्नु होला ।
- (७) कुनैपनि लेख प्रकाशित गर्ने वा नगर्ने अधिकार सम्पादकमै रहनेछ ।
- (८) नेपाली र नेपालभाषाका दुइटा छुट्टाछुट्टै पत्रिकां निस्केको कुरा विदितै भयो होला । दुबैको अलग अलग ग्राहक बन्न सकिनुहुनेछ र दुइटैको एकै पटक पनि ग्राहक बन्न सकिनेछ । एकै पटक दुइवटै भाषाको ग्राहक बन्नेको लागि रु. १००/- मात्र लाग्ने छ ।
- (९) नेपालीभाषा प्रत्येक औंसीको दिनमा र नेपालभाषा प्रत्येक पूर्णिमाको दिनमा प्रकाशित हुनेछ ।

आनन्दकुटी विहार गुठीको सूचना

यस विहार गुठीद्वारा प्रकाशित बुद्धधर्म सम्बन्धी पुस्तक-पुस्तिकाहरू बिकी वितरणको लागि **धर्मचक्र विहार** बागबजारमा (टेम्पो पार्क नजिकै) डिपो खोलिएको छ ।

आनन्दभूमिको ग्राहक बन्न र लेख रचना सम्बन्धी कार्यको लागि पनि
यसै धर्मचक्र विहारमा पनि सुविधानुसार सम्पर्क राख्नुहुन अनरोध गरिन्छ ।

सम्पर्क समय :- साँझ ५ देखि ७ बजेसम्म ।

व्यवस्थापक
“आनन्दभूमि”
पो.ब.नं. ३००७, फो. २७१४२०

श्रावणपूर्णिमा

(नेपालीभाषा)

वर्ष : २२ - अंक : ४ बु०सं० २५३८ श्रावणपूर्णिमा

कण्हं धर्मं विप्पहाय, सुकं भावेथ पण्डितो ।
ओका अनोकं आगम्म, विवेक यत्थ दूरम् ॥

भिक्षु हो ! वराव धर्मलाई छोडी असल धर्म ग्रहण गर्नुपर्छ ।
घर छाडेर त्यागी हुनेले एकान्तसेवन गर्नुपर्छ ।

प्रधानसंपादक— भिक्षु कुमार काश्यप । **संपादक**— सुवर्ण शाक्य, वटकृष्ण शर्मा, अष्टमुनि गुभाजु
व्यवस्थापक— भिक्षु अनिरुद्ध । **सहव्यवस्थापक**— तार्थनारायण मानन्धर । **व्यवस्थापन**
सहयोगी— त्रिरत्न मानन्धर, मदनरत्न तुलाधर (जनसंपर्क), सुरेश महर्जन (वितरण व्यवस्था)
प्रधान कार्यालय— अनन्दकुटीविहार, स्वयम्भू, काठमाडौं, पो०ब०नं० ३००७, फोन— २७१४२०
नगरकार्यालय— धर्मचक्रविहार, वागवजार, (समय— साँझ ५ बजेदेखि ७ बजेसम्म ।)
मुद्रक— ३५ प्रिणिटज़ प्रेस, ३५ बहाल, काठमाडौं ।

बुद्धपूजामा जलपान

नेपालीको संस्कृतिमा पूजा भनेपछि भोजन साथै गाँसिएको हुन्छ । विना भोजन कुनै पूजा नै हुँदैन । महायानी पूजामा मध्य मांस समेतको भोजन हुने गरिन्छ भने येरवादपूजामा रोटी मिठाचर र सागहरू हुने गरिन्छ । पूजाको लागि पूजा सारदाम जोड्दा खाना बस्तुहरू पनि साथै जोरदाम गरिन्छ । पूजाका लागि थोरै खर्च लाग्छ भने खानाको लागि थेरै खर्च लाग्छ । नेपाली पूजा भन्तु नै खर्च भन्ने परिभाषा लागे जस्तो भएको छ ।

समय समयमा खानु नराम्रो कुरा होइन । कर्माइको पैसा सबै मिलेर साथै बसी खानु पनि पैसाको सदुयागे देखिन्छ । पूजा गर्नेतिर भन नगर्नेका लागि पनि खानाको रसास्वादमा आकृष्टि भएर पूजामा सरिक गराउने यो एक फाइदा पक्ष हो । लामो लामो पूजा गर्दा भोकले पूजामा ध्यान नजाने हुँदा अविपछि वा बीचमा खाने गनले । साँचै पूजामा लाग्नेका लागि पूजामा तल्लीन हुन अर्को शक्ति प्रदान गरिने हुन्छ । 'शरीरमाद्यम् खलु धर्मसाधनम्' पहिले शरीरलाई सुविधा पुर्याउने अनिमात्र धर्मको काम गर्ने भन्ने उखान पालन गरे जस्तो नेपालीहरूले पूजामा खाने गरेको देखिन्छ ।

खाने पिउने भनेको जिउनलाई हो, यो आवश्यक छ । तर अजकाल खाना पिउना समेतको

जोरदामले पूजाभक्तिलाई घबका लगाएको महशूस भएको छ । पूजाअघि पनि खानाकै कुरा, बीचमा पनि खानाकै कुरा, पछि पनि खानाकै कुरामा समय दिंदा ध्यान सबै खानामा गएर पूजा गौण हुन पुरेको छ । कोही खानाको लागि आउने भए भने कोही खाना खाइसकेपछि तत्काल फर्कने भए । पूजाको कार्यक्रम अनुसार शुरूदेखि अन्तसम्म बसेर पूजालाई सफल पाने पूजार्थी आजकाल कममात्र देखिने गरिन्छ । यसको असर खाना नै हो कि जस्तो देखिन्छ ।

हालै ज्ञानमाला भजनखल्लाने पुराना महायानी विहार विहारमा प्रत्येक पृष्ठको शनिवारका दिन बुद्धपूजाको आयोजना गरिरहेको छ । यो भन्दा पहिले १८ वटा विहारमा पूजा गर्दा जलपान अनिवार्य गरी व्यवस्था गरिएको पाइन्थ्यो । सो बेला जलपानले पूजा र धर्मदेशनालाई बाधा पुर्याएको अनुभव गरी हाल सो विहारपूजामा जलपान नियेध गरिंदा पूजा राम्रो संपन्न भएको र धर्म देशनालाई विशेष महत्त्व दिएको पाइएको छ । अतः पूजा जलपान विषयमा विशेष अध्ययन मनन गरी वास्तविक श्रद्धा भक्ति कसरी जुटाउने भन्नेतिर नयाँ व्यवस्था गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन आएको छ ।

अपरिपक्व धारणा हितकर हुँदैन

भिक्षु सुनन्द, श्रीघः

इतिहासमा केही यस्तो अपरिपक्व-श्रवयथार्थिक धारणा-को पनि उल्लेख पाइन्छ जसले कुनै समय समाजलाई प्रभावित तुल्याउने गरेका थिए । त्यस्तो धारणाको पछि लाग्ने व्यक्ति र वर्तमानमा पनि पाइँदौ रहेछ । बुद्धको समयमा संजय बेलटूपुत्र नामको एक गणाचार्य थियो । उनको मत थियो आफूलाई 'हो' जस्तो लागेमा 'हो' भन्ने, 'होइन' जस्तो लागेमा होइन् भन्ने । त्यस मतको पछि लाग्ने उनका शिष्यहरू उनलाई महान् विचारक र उनको मतलाई महान् मतको रूपमा लिने गर्दथे तर उक्त मतले निरन्तरता भन्ने पाउन सकेको थिएन ।

सामान्यतः मानवस्वभाव भावुक, अनुकरण गर्ने र केही गर्वो भन्ने जोश-उभयंगले भरिएको हुने गर्छ । त्यसले मनले खाएको कुनै पनि विषयले शीघ्र प्रभावित तुल्याउने गर्दछ र त्यस्ताको प्रभाव हृतपती भेटिने पनि गर्दैन । असल, राज्ञो र मेहनतपूर्वक प्राप्त गर्नुपर्ने ज्ञानमा भन्दा नक्कल गरेर, भावनामा बगेर या कसैको निर्देशनमा लागेर गरिने काममा सजिलै मानिसहरू रसाउने गर्दछन् । विवेकपूर्वक परिणामबारे सोच-विचार गर्नेतर्फ बेवास्ता गरी प्रचार-को लालसा र आफूलाई भिन्न रहेको देखाउन गरिने कार्यले आफने चेतनाको दयनीय अद्वस्थालाई विज्ञापन गरि-रहको हुनेछ र 'म ताकछु मूढो बन्चरो ताकछ घुंडो' हुन गै उपहासको पात्र मात्र बन्न पुगिने हुन्छ । कुनै कार्य गर्दा

कार्यसम्बन्धको ज्ञान हुनुमात्र पर्याप्त हुँदैन, सो कार्यले दिने परिणामबारे पनि सचेत हुनु जरूरी हुन्छ । यसतर्फ अनुकरणगर्ने भावुक र श्रादेशको पालनमात्र गर्ने दिमागले ठम्हाउन सकिने हुँदैन ।

यसे सिलसिलामा आनन्दभूमि वर्ष २२, अङ्गु २ मा प्रकाशित अस्सजित अवालेको 'के पञ्चशील बुद्धको उपदेश हो?' शीर्वकको रचनामा व्यक्त 'हो र होइन' भन्ने धारणालाई अगाडि सारिन्छ ।

सर्वप्रथम लेखकले आफ्नो अपरिपक्व धारणा यसरी व्यक्त गर्नुभएको छ-'पञ्चशील बुद्धको मौलिक उपदेश होइन । त्यो स्वाभाविक धर्म हो । बुद्ध-निर्मित धर्म होइन बुद्धले पता लगाउनु भएको मात्र हो र पछि भन्नुहुन्छ-'व्यक्तिगत धारणालाई सम्पूर्ण कुराको निर्णयिक बनाउनु-हुँदैन ।'

निश्चय नै यो सर्वविदित कुरा हो कि मानिस प्रकृतिमात्रि श्राद्धित छ र प्रकृतिको सहयोगबेगर मानिसले कुनै कार्य गर्ने पनि सम्भव हुँदैन । मानिस स्वयं प्रकृतिको उपज हो-अङ्ग हो । यसो भए तापनि प्रकृतिको उपयोग वा दोहन मानिसले गर्नु सम्भव छ । यस्तो हुँदै पनि आइ-रहेछ । जति-जति मानवहितका लागि प्रकृतिको उपयोग मानिसले गरिए आए मानवस्वभाव र सभ्यता पनि चुलिंदै विकासित हुँदै आइरहेका छन् । श्राजसम्म

मानवचेतनाले पत्तालगाइएको कुरा भनेको प्रकृतिमा लुकेर रहेको रहस्य नै हो । यहाँ प्रश्न उठ्छ—आजसम्म विभिन्न क्षब्रेमा गरिएका आविष्कारहरू नौला—नौला प्रस्थापनाहरू, सिद्धान्तहरू, निर्माणहरू सम्बन्धित व्यक्ति वा व्यक्तिसमूहको अथक परिशम्भुराहामी समक्ष आइपुगेको लाए तापनि ‘त्यो त प्रकृतिको स्वभाव हो जसलाई उसले हामीसमक्ष पुन्याइदिएको मात्र हो । त्यो ऊ आकैले निर्माण गरेको होइन पत्ता लगाएको मात्र हो’ भन्नु कृतिको जायज एवं सकारात्मक विचार हुनेछ ?

वष्टो—वर्ष सम्मको खोजपछि संसारलाई उपहारस्वरूप चाल्स डार्विनले आफ्नो युगान्तकारी सिद्धान्त विकासवादी सिद्धान्त दिएका थिए । उनले आफ्नो सिद्धान्तमार्फत् मात्र यो सन्देश दिएका थिए कि मानिसले वर्तमान रूपको अवस्थासम्म आइपुग्न कस्ता—कस्ता चरणहरू पार गरेर आएका हुन् । बुद्धधर्मले पनि यो भन्छ कि मरण अवस्थामा आइपुग्नको निमित्त सोही अनुरूप सोही योनिमा जन्म लिन जानेछ त डार्विनको विकासवादी सिद्धान्तलाई हतुकारूपमा लिएर त्यो त बुद्धधर्मले भनिरहेकै कुरा हो ति वा त्यो त प्रकृतिको स्वभाव—धर्म हो भन्नु कहाँसम्म न्यायसम्मत कुरा हुन जान्छ ?

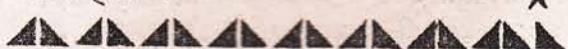
त्यस्तै नै न्यूटनको गूरुत्वाकर्षण सिद्धान्तको सम्बन्धमा, सिमण्ड फ्रायडको योनिवादको सम्बन्धमा पनि । उहाँहरूको धारणा—विचार—सिद्धान्त जे भन्नुस् त्यो प्रकृतिसम्बन्ध पर छैन यही नै हाम्रो मानवसमाजबाटै मानवसमाजको हितको उद्देश्यले मानवसमाजलाई उहाँहरूले दिनुभएको हो ।

उहाँ पञ्चशीललाई प्राकृतिक नियमअन्तर्गत राख्नु—हुन्छ र भन्नुहुन्छ—‘यो नियम मानवमात्रप्रति लागू हुन्छ । बुद्धको मात्र उपदेश होइन ।’ यो नियम मानवमात्र प्रति

लागू हुन्छ वा हुँदैन भन्ने सम्बन्धमा नकोट्याहाँ तर कोट्याउनै पनै कुरा त पञ्चशील बुद्धको मात्र उपदेश होइन भन्ने विषयसम्बन्धमा हो । यदि वहाँ पञ्चशील बुद्धको मात्र उपदेश होइन भन्नुहुन्छ र मात्रु पनि हुन्छ भने तथागत बुद्धले पञ्चशीलको उपदेश दिनुभन्दा पहिले त्यससम्बन्धमा अन्य कसले उपदेश दिएको यियो आवश्यक हुन जान्छ बताइदिनु ।

यो अपरिपक्वता यसरी पनि प्रकाट भएको छ, वहाँ भन्नुहुन्छ—‘जबसम्म प्रकृतिमा वसेका मानिसहरूले प्राकृतिक स्वाभाविक धर्मलाई पालन गर्दैनन् तबसम्म यो संसारमा शान्ति हुँदैन ।’ उहाँको विचारमा पञ्चशील प्राकृतिक स्वाभाविक धर्म हो र यसलाई सर्वले पालन तगरेसम्म संसारमा शान्ति हुँदैन तर दार्शनिक नित्से जसले शक्तिसिद्धान्तको वकालत गरेको यियो र उनले जो बलबान् छ त्योमात्र बाँच्छ’ यो प्रकृतिको नियम हो भनेर गएको यियो । एकताका यूरोपमा उसको विचारले प्रभुत्व जमाएको पनि यियो ।

व्यक्तिगत धारणालाई सम्पूर्ण कुराको नियमिक बनाउनुहुँदैन भन्ने उहाँले ‘तसर्थ पञ्चशील बुद्धको उपदेश हो र होइन पनि’ जस्तो दुविधाजनक कुरा हुन भन्न समेत हिचिकचाउनुमान् । त्यसले यहाँनिर एजटाप्रश्न खडा हुन्छ कि आफ्ना जन्मदाता आमाबाबुलाई पनि मेरो जन्मदाता मेरा आमा—बुबाहरू हुन् र होइन पनि भनिने होकि !

लोकनीति

दुई तीन लोगोमानिससँग गइसकेकी आइमाई, दुई तीन विहारमा बसिसकेको भित्रु र दुई तीनपटक जालबाट छुटिसकेको चरा धेरै नै मायाजाल गर्ने जान्दछ ।

“आजका बौद्धदर्शनहरू हिजोको बुद्धधर्मको रूपान्तर”

— पुरुषरत्न शाक्यवंश

माध्यमिक शून्यवाद अथवा महायानको उत्पत्ति

आजभन्दा अठार उन्नाइस सय वर्षपहिले माध्यमिक शून्यवादको विकास भएको देखिन्छ । यस बादको पूर्ण विकास भइसकेपछि यस सम्प्रदायलाई विधिवत् महायान सम्प्रदायको नामबाट घोषणा गरियो । त्यस बेला यस सम्प्रदायको लोकप्रियता भारत र एशिया महाद्वीपमासम्म मात्र सीमित बन्न गयो । खास गरेर यस आधुनिक वैज्ञानिक अथवा कल्शिक युगको प्रारम्भ भएपछि सूक्ष्म विज्ञानको संगतैर्गे महायानधर्म लोकप्रिय हुँदै यूरोप र अमेरिकामा पनि व्याप्त हुन गयो । कम समयमा नै खासगरी पश्चिमी किशिच्यन आधिपत्य कायम रहेका देशहरूमा महायानधर्मको व्यापक आस्था र श्रद्धा जगाउन सक्नुको पछाडि कुन हेतु लुकेको छ भन्ने सम्बन्धजिज्ञासा उत्पन्न हुनु अस्त्वाभाविक अवश्य छैन । महायान शून्यवाद, सूक्ष्मविज्ञान र भक्तिवाद द्वयको मिश्रण भएको सम्प्रदाय हो । श्रीधोगिक क्रान्तिले भक्तिवादी पश्चिमीनिवासीहरूलाई चाहेर वा नचाहेर पनि वैज्ञानिक आधारलाई ग्रहण गर्नु बाध्य बनायो भने उता भक्तिवाद] संस्कारको उपादानलाई परित्याग गर्न कठिन र धर्मसंकटमा परिरहेकालाई यो विज्ञान र भक्तिवाद द्वयको मिश्रण भएको महायानधर्म अति युक्त र समय अनुकूल भएको धर्म साचित हुन गयो र कम समयमा नै यस धर्मले पश्चिमनिवासीहरूको मन जित्त अति सफल भयो र महायान

धर्म यूरोप र अमेरिका महाद्वीपमा लोकप्रिय बन्न गयो । धेरैको मनमा अरू बौद्धसम्प्रदायहरूभन्दा महायानधर्म मोक्षको मार्गमा जान के बढी प्रभावकारी छ ? र विश्वमानै लोकप्रिय बन्न सक्नुको पछाडि यस धर्ममा केही चमत्कारीहरू छन् ? हो, प्रश्न गरेअनुसार जसरी यो धर्म लोकप्रिय बन्नो त्यसको पछाडि धेरै रहस्यहरू छन् । त्यो अर्को प्रसंगमा विस्तारपूर्वक वर्णन हुनेनै छ । हालको उद्देश्य केवल माध्यमिक शून्यवादको उत्पत्ति कसरी र कुन रूपमा भयो त्यस विषयमा मात्र सीमित रहेको कारण सो उत्पत्तिको सीमित क्षेत्रमात्र यहाँ उल्लेख हुनेछ । यसको शुरुवात सर्वप्रथम पश्चिमी दार्शनिक इडवार्ड कोन्ज (Edward Conze) ले आफ्नो प्रख्यात पुस्तक Buddhism Its Essence and Development मा माध्यमिक शून्यवाद अभ्युदय अथवा आगमको रूपमासानिने प्रज्ञापारभिताग्रन्थको उत्पत्तिसम्बन्धमा व्यक्त गरेको यस उक्तिवाट गर्दै ॥

बहाँ लेखनुहुन्छ “One well known story for instance, runs that the prajnaparamita Sutras, the texts dealing with perfect wisdom were revealed by the Buddha himself but that they were too difficult to be understood by his contemporaries, In consequence they were stored

in the place of serpent or Dragon, they were called Nagas in the Neither world. When the time was ripe, the great doctor Nagarjuna went down into the neither world and brought them up into the world of Men”

भावार्थ—“प्रज्ञापारमिता” सूबहरू उदाहारणको निम्नि अति प्रख्यात एउटा आख्यानबाट आरम्भ गरेको छ, पूर्ण प्रज्ञाले युक्त भएको यो प्रज्ञापारमिता स्वयम् बुद्धले प्रकाश गर्नु भएको हो तर आपना समकालीनहरूबाट यो ग्रन्थ बझन अति गाह्रो हुने भएको कारणले यस प्रन्थलाई नागभूमि भन्ने काल्पनिक लोकमा राखेको थियो। जब समय परिपक्व भयो आचार्य नागार्जुन पाताल नागभूमि-मा पस्थो र त्यस ग्रन्थलाई मनुष्यभूमिमा ल्यायो।”

प्रज्ञापारमिता महायान शून्यवादको मार्गदर्शक अथवा आयाम अथवा पाइनर (Pioneer) को स्थान ओगट्न सफल भएकोमा कस्तूरी दुई मत नहोला। महान् पश्चिमी दार्शनिक इडवार्ड कोज्ड्वारा प्रज्ञापारमिता नागलोकबाट यस मनुष्यलोकमा ल्याएको अति चर्चित ग्रन्थको रूपमा प्रस्तुत गर्नुहुन्छ भने अर्को दृष्टिबाट प्रज्ञापारमिताको शून्यभावनाबाट प्रेरित भएका माध्यमिक शून्यवादको समानान्तरवादको रूपमा ग्रीक पाइरोहन (Pyrrhon) वाद मेडिटेरियन सभ्यता अन्तर्गत ग्रीक-भूमिमा उत्पन्न भएको स्मरण गराउनु भयो। वहाँ लेख्नु हुन्छ— The a theoretical attitude of Madyanikas had, for instance strikingly paralleled in the so called Greek sceptics. The founder of this school is Pyrrhon of Elis (300BC) except for the stress on Omniscience, his view of life corresponds in all its details closely

to that of the Madyanikas. Pyrrhon had no positive doctrines. To be his disciple meant to lead a kind of life similar to that of Pyrrhon.

भावार्थ—“उदाहरणको निम्नि ग्रीकनास्तिकवाद कहलिएको माध्यमिकको जस्तै भाव भएको ठीक समानान्तरवाद सिद्धान्त भएको एक थियो। वादको प्रवर्तक ग्रीक इलिस (Elis 300BC) को पाइरोहन हो। विशेष पारमितामा ध्यान दिनुको अतिरिक्त जीवनसम्बन्धी सबै विचारधाराहरूमा यो वाद पूर्णरूपमा माध्यमिक वादसँग मिलेको पाइन्छ। पाइरोहनवादको आपने अलग पहिचान (विनय) छैन। यसको अनुयायी पाइरोहनवादले जीवन यापन गरेको नामान्तर गर्नेलाई जनाउँछ।”

कोन्ज महोदयबाट नागलोकमा यस सानवसंसारमा प्रज्ञापारमिता ल्याएको र ग्रीकपाइरोहनवाद माध्यमिकवादको समानान्तर भएको भाव दृक्ष गरेको पछाडि, के माध्यमिक सम्प्रदाय भारतको उत्पत्ति नभई ग्रीक देशबाट उत्पन्न भएको त होइन? भनी शङ्का उत्पन्न हुनु कुनै अस्वाभाविक छैन। कोन्ज महोदयको भित्री मनदेखि तै माध्यमिक र पाइरोहनवादहरूको अलग-अलग देशहरूमा समानान्तर पाइएको प्रसंगलाई आपनो किताबको माध्यमबाट प्रस्तुत गर्न चाहेको हो न ग्रीक भूमिबाट माध्यमिकवाद उत्पन्न भएको भावना जगाउनुको निम्नि। काल्पनिक संसारबाट शून्यवादको अभ्युदयको रूपमा मान्ने प्रज्ञापारमिता ल्याएको र माध्यमिकवाद र पाइरोहनवादको समानान्तर भएको प्रसंगले माध्यमिकवाद भारतभूमिमा आयात भएको हो कि भन्ने आभास भन्न गयो। यो अन्योल परिस्थितिबाट मुक्त हुन माध्यमिकवादका भावनाहरू र दर्शनहरू कसरी र कुन अवस्थाबाट गुज्ने र आजको

श्रवस्थासम्म अहिपुण्यो । यो प्रलटगन्तु माध्यमिक सम्प्रदायको निमित्त मात्र होइन ग्रीकपाइरोहनवादको पनि हित हुने देखिन्छ । तसर्थ माध्यमिक शून्यवादभित्रका मुख्य मुख्य महत्त्वपूर्ण युक्तिहरू अथवा वाडमयहरू कहाँबाट र कसरी आए त्यसको खास प्रकाश गर्नु उचित हुनेछ । यी यस प्रकारका छन्-

(१) नमो बुद्धाय— यो मन्त्र सौदान्तिक सम्प्रदायको मुख्य ग्रन्थ कल्पना भण्डतिकाको असी आख्यानहरूमध्येबाट उद्घृत गरेको एउटा आख्यानबाट लिएको मन्त्र हो । यस आख्यानमा बुद्धको कुनै पहिलेको एक जन्ममा कुनै एक बाघसंग सम्पर्क पर्न जाँदा, ज्यान संकट परेको बेलामा नमो बुद्धाय भनी मन्त्र उच्चारण गरेमात्र त्यस भयबाट अनायास मुक्त भयो । यसे आख्यानको भावनबाट प्रेरित भएर यो मन्त्र बौद्धजगत्मा ने लोक-प्रिय मन्त्र बन्न गयो ।

(२) बोधिसत्त्वको धारणा:-

थेरवादीहरू धर्मको अन्तिम लक्ष्य अहंत्व प्राप्त गर्नुमा विश्वास गर्नेन् भने महायानीहरू सम्यक् सम्बुद्धत्व प्राप्त गर्न सबै विश्वास गर्नेन् । यस सम्यक् सम्बुद्धको चाहना गर्ने व्यक्तिहरू बुद्ध हनुमन्दा पहिलेको अवस्थालाई बोधिसत्त्व भन्ने गर्दछन् । प्रत्येक व्यक्ति बोधिसत्त्व भन्ने धारणा महायानीहरूको आफ्नो मौलिक धारणा नभई तर्वास्तिवादबाट आयात गरेको विचार भएको तथ्य सम्बाद् कनिष्ठको पालामा आयोजना भएको संगायनमा ५०० अहंत् भिक्षुहरू र ५०० बोधिसत्त्वहरूले भाग लिएका कुरा प्रन्थहरूमा उल्लेख भएको पाइन्छ ।

(३) अहंत्, प्रत्येकबुद्ध र सम्यक् सम्बुद्ध—

तृष्णाको कारण एक जन्मबाट अर्को प्राणीको जन्म मरण भइरहन्छ । बौद्ध र दृष्टि अनुसार यो जन्म मरण र

तृष्णा दुःखको मुख्य कारण हुन् । बुद्धद्वारा दुःखबाट आफू अरुलाई मुक्त गर्न तृष्णालाई निर्मूल गर्ने निर्वाणमार्ग पत्तालगाउनुभयो । वैज्ञानिकहरू एक रूपबाट अर्को रूपमा पदार्थको तत्त्व परिवर्तन भइरहनेमा विश्वास गर्दछन् तर पदार्थमा हुने तत्त्वान्ते निर्मूल हुन सक्नेमा विश्वास गर्दैनन् । यो तत्त्व नै निर्मूल गर्ने सिद्धान्त असम्भव होइन, अति दुर्लभ र कठिन चर्चा भएको बुद्धले प्राणीको तत्त्वको रूपमा अवस्थित तृष्णालाई निर्मूल गरेर तृष्णाकिहीन निर्वाण प्राप्त गरेर प्रमाणित गरी देखाउनुभयो । सर्वास्तिवादको वर्गीकरणअनुसार जसले सबभन्दा पहिले आफ्ने प्रयासबाट दुर्लभ र अति कठिन निर्वाणमार्गलाई पत्तालगायो त्यो नै सम्यक् सम्बुद्ध हो । जसले भिक्षुजीवन यापन गरी विनय नियम पालन गरी संघमा रही बुद्धले देखाउनुभएको मार्गलाई नै अपनाई निर्वाण प्राप्त गर्दै त्यस व्यक्तिलाई अहंत् भन्दछ र यस मार्गलाई अहंतमार्ग भन्दछ । जसले बुद्धले देखाउनुभएको मार्गअनुसार विनय-पालन गरी एकान्त भिक्षुजीवन यापन गरी निर्वाण प्राप्त गर्दै त्यसलाई प्रत्येक बुद्ध भन्दछ र यस मार्गलाई प्रत्येक बुद्धमार्ग भन्दछ । अहंत् प्रत्येकबुद्ध र सम्यक् सम्बुद्ध कुनै उद्देश्यलाई अवगत गर्ने विषयभन्दा पनि निर्वाणमार्गको किसिमलाई जनाउने मार्ग हुन् । महायानीहरू अहंतहरू र प्रत्येकबुद्धहरूलाई आफूमात्र तरेर जाने स्वार्थी भावनाले प्रेरित स्वार्थी भनी लाङ्छना गर्नेन् र आफू (महायानीहरू) जगत् प्राणिहरूलाई उद्धार गरेर मात्र उद्धार हुने अथवा सम्यक् सम्बुद्ध भएर जाने बताउँछ । महायानीहरूको जगत् संसारलाई उद्धार गर्ने उद्देश्य राम्रो हो । सम्यक् निर्वाणमार्गको आविष्कार हो । स्वयम् बुद्धले निर्वाण भएको मार्ग मौजाद छँदाछँद अर्को कुन मार्गको आविष्कार गर्ने, किन अर्को मार्गको आवश्यक पन्थो यो स्वयम् जगत्

प्रणीहरूको उद्धार नभएसम्म आफू सम्यक्सम्बुद्ध हुने इच्छा नगर्ने महान् उद्देश्य लिएका महायानीहरू स्वयम्लाई थाहा हुनेछ ।

(४) बृद्ध : देवाधिदेव-

बृद्धलाई देवाधिदेव भनी महासांघिक सम्प्रदायको मौलिक प्रन्थ महावस्तुमा र अरु प्रन्थहरूमा उल्लेख भएका को मौलिक उपज हो । यस प्रन्थहरूमा बृद्धलाई देवाधिदेव भनी भक्तिभावले प्रेरित गरिएको साथै थेरवाद परंपरालाई तोडेर बुद्धको गर्भविकान्ति श्वेत हाती आमाको गर्भमा पसेको गर्भमा रहेंदा मलमूक्तहरूबाट अलग रहेको, जन्म हुँदा गर्भको दायांतर्फको पेटबाट उत्पत्ति भएको र जन्मनासाथ सात पाइला टेकेको इत्यादि लोकोत्तरभावनाले प्रेरित भएका प्रन्थहरू उत्पत्ति भए ।

(५) भक्तिवाद- महायानीहरूले विश्वास गर्नेमा भवसंसारबाट पार गर्न अथवा मुक्ति पाउन आर्याष्टाङ्गिक मार्गको अतिरिक्त वैदिक वादीहरू जस्तै पाठ-पूजा, फलफूलहरू चढाएर जिलिमिली वस्तुहरूले सजाएर भक्तिभावमा विभोर भई बृद्धलाई पूजा गर्नाले बढी प्रभाव पारी भवसंसारबाट मुक्त हुनेमा विश्वास गर्नेन् । यो भावना महायानीहरूले महादेवपर्वतको टुप्पामा बनेका चेत्यहरूलाई पूजा गरी बौद्धजगत्मा पूजाभावनाको विकास गर्ने चेत्यक सम्प्रदायबाट अनुकरण गरेका हुन् ।

(६) संवृत्तिसत्य र परमार्थसत्य-

महायानीधर्मको विशेषताको रूपमा अति गौरव गर्ने संवृत्तिसत्य र परमार्थसत्य त्यस्तै नियार्थ (प्रत्यक्ष-अर्थ र नेयार्थ (अप्रत्यक्षर्थ) यो बहुपक्षीय सम्प्रदायले पहिले ने प्रकाशमा ल्याएको आफना मौलिक विचारहरू हुन् ।

(७) शून्यवाद-

महायानीहरूको अति विशिष्टरूपमा मानिएको शून्यवाद महायान सम्प्रदाय उदय हुनुभन्दा पहिले वैपुल्य-

सम्प्रदायबाट उत्पन्न भएको विश्वास गरिन्छ । पणित राहुल सांकृत्यायनको भनाइअनुसार अन्धकसम्प्रदायबाट वैपुल्यसम्प्रदायको विकास भएको उल्लेख गरेको पाइन्छ । यस्तै वैपुल्यसम्प्रदायबाट ने प्रजापारमिता जस्तो शून्यवादको रचना भएको हो ।

(८) काय व्यवस्था-

प्रो. सम्पादोर्जद्वारा बौद्धबाड्मयमा कायव्यवस्था भन्ने आफनो लेखमा स्थविरवादमा कायव्यवस्थासम्बन्धमा आपनो राय यसरी व्यक्त गर्नुभएको छ—“स्थविरवादी यो ही कायों मानतै है—रूपकाय एवं धर्म काय । रूपकाय के दो भेद हैं चातुर्मस्त्रभौतिक एवं मनोमयकाय । मनोमय काय रूपकाय इस लिए है कि वह चक्षुइन्द्रियका गोचर है । उसे मनोमय इस लिये कहा गया है कि वह मनोजनित है । धर्मकाय के भी दो भेद दृष्टिगत होते हैं—स्वभावकाय एवं ज्ञानकाय । स्वभावकाय एक ही रस परिनिर्वृतकाय है । पर ज्ञानधर्मकाय के अनेक भेद हो सकते हैं । जैसे-बुद्ध के दशबल अष्टादश अवेणिक धर्म आदि । ये सब बुद्ध के ज्ञानकायके अङ्ग हैं । जो सम्बोधिलाभ के समय चित्तविशुद्धिके साथ उन्हें प्राप्त हुए हैं । यद्यपि स्थविरवादी व्याख्याकारोंद्वारा रचित प्रन्थों मे बुद्धके काय से सम्बन्धित विषयों पर विस्तृत विवरण उपलब्ध नहीं है तथापि पालिसूत्र वचनों के विश्लेषण के आधार पर बुद्धके विभिन्न कायों की विस्तृत व्याख्या हो सकती है पर यहाँ विस्तार के भय से उसे छोडा जा रहा है ।”

प्रो. सम्पादोर्जको भनाइअनुसार स्थविरवादमा रूपकाय र धर्मकायमात्र उल्लेख भएपनि मनोमयकाय को प्रावधान पनि भएको देखिन्छ । पालिसूत्रका आधारमा सम्भोगकायको प्रावधान पनि हुँदा हुँदै बुद्धप्रति लोकोत्तर भावना उभरेर आउन सक्ते सम्भावनालाई मध्य-

नजर राखी जानाजानी त्यस प्रावधानबाट अतिगिएको भाव व्यक्त ह गरेको पाइन्छ । उदाहरणको रूपमा... तस्तेन कल्प बचनाय भगवतोमित्युत्तो आरसो मुख्तो जातो धम्मजो— धम्म निमित्तो धम्मदायदो ति । तकिस्त हेतु ? तथागतस्य हेतु बासिठु अधिवचन धम्मकायो इति'पि ब्रह्मकायो इति'पि धम्मभूतो इति'पि ब्रह्मभूतो इति'पि (अग्नव्यग्रसूत दि.नि. भाग ३. पृ. ६६ताँस) यसप्रकार भगवान् स्वयम् धर्म हो, धर्म भूत हो, यस कारण ब्रह्मभूत पनि चक्षुभूत पनि हुन् ।

यसबाट प्रष्ट हुन्छ कि महायानको आपनै विशेषता भनिएको कायद्यव्यधान पनि महायानको मौलिक उपज नभई स्थविरवादको व्यवधानलाई ने बहुत कायद्यस्थाको रूपमा विस्तार गरेको देखिन्छ ।

(६) पुण्यानुमोदन—

“अत्ता हि अत्तनो नाथो अत्त हि अत्तनो गति”
“आपनो मालिक आफै हो आपनो गति पनि आफै हो”
भन्ने बुद्धको सिद्धान्त विपरीत पुण्यानुमोदन गर्ने अथवा आफूप्रति अद्वा भक्ति व्यक्त गर्ने व्यक्तिलाई आपनो पुण्य वितरण गरी पापबाट मुक्ति दिलाउन सक्छ भन्ने भावना गरी पुण्यानुमोदन परंपरा महायानको विकास हुनुभन्दा पहिले ने बोद्धसम्प्रदायहरूमा विकास भइसकेको पाइन्छ । तसर्थ महायानीहरू आपनो विशेष पहिचानको पुण्यानुमोदन लाई अघि सारेपनि यो महायानको उपज होइन ।

(१०) प्रतीत्यसमुत्पाद—

महायानीहरूले अति गौरव गर्ने माध्यमिक शास्त्रमा नागार्जुनले आपनो प्रारम्भिक कारिकामा त्यस बुद्धको बन्दना गन्यो जसले प्रतीत्यसमुत्पादको उपदेश दियो जुन सबैभाषिक विवरणहरूको उपसम गरिएको शान्तभावनाले प्रेरित छ । पुस्तकको समापनमा पुनः त्यस गौतमलाई नमस्कार गन्यो जसले सबै दृष्टिहरूको समाधान गर्ने सङ्घमंको उपदेश दियो । यस प्रारम्भिक समापन बन्दनाबाट

यो प्रष्ट हुन्छ कि नागार्जुनले बुद्धलाई ने नमस्कार गरेको, बन्दना गरेको नभई केवल धर्मविवादमा अन्योल भएका जनसानसहरूलाई सद्धर्म बोध गराएको प्रतीत्यसमुत्पाद दर्शनलाई नमस्कार गरेको हो । माध्यमिक सम्प्रदायमा नागार्जुनले आपनो कुनै पहिचान समावेश गर्न कुनै भावनाको इच्छासम्म पनि नराखी केवल एक शिक्षकको रूपमा बुद्ध स्वयम्मले प्रतिपादन गर्नुभएको प्रतीत्यसमुत्पाद धर्मलाई ने जनसमक्ष बोध गराउने शुद्ध भावनाले प्रेरित भएको पाइन्छ नकि स्वार्थ, अभिलाषा र उपादानबाट प्रेरित भएर । यस माध्यमिक सम्प्रदायको आपनो पहिचान नभएको कारण विद्वान् हरू नागार्जुनलाई अरु बौद्ध-आचार्यहरूको तुलनामा अल्प सम्मान भएको र निष्कर्ष विनाको चतुर वाक्यातुर्प र कटूर निषेधवादी दार्शनिकको रूपमा चिह्नित गरेको पाइन्छ ।

माध्यमिक सम्प्रदायको उद्देश्य अरु सम्प्रदायहरूको जस्तै आपने अलग पहिचान गराउने लोभको मोहको उपादान नभएको प्रष्ट देखिन्छ । जसरी बुद्धद्वारा आपनो उच्छेदबाट र भौतिकवादको बीचमा प्रतीत्यसमुत्पाद सिद्धान्तग्रन्थतर्गतको कार्यकारणसिद्धान्तको मध्यममार्ग अपनाउनुभयो । त्यस्तै उपादान रहित भई केवल विश्वमा ने बोद्धधर्म प्रचार गर्ने हेतुले आचार्य नागार्जुनले समय र परिस्थितिअनुसार लोकप्रिय बन्दै गएको भक्तिवाद र प्रतीत्यसमुत्पादको बीचमा रही सूक्ष्म दर्शनलाई जनसमक्ष ल्याउने मध्यम मार्ग अपनाउनुभएको देखिन्छ ।

यी उल्लेख भएका विभिन्न सम्प्रदायहरूको युक्तिको तथा भावनाहरूको संकलनबाट नै यो माध्यमिक सम्प्रदायको बनोट भएको हो । बोद्धविद्वान् हरूले यस सम्प्रदायको चिवाण गरेअनुसार यस सम्प्रदायको खास मूल्यांकन गर्दा हिजो आज जुन भावनाले यस सम्प्रदायको मूल्यांकन गरेको हो त्यसअनुरूप यस सम्प्रदायको गतिविधि

नमएको देखिन्छ । हिजो आजको जनभावनाश्रनुसार यो माध्यमिक शून्यबाट नागश्चमिकाट यस मन्थ भूमिमा ल्पाएको नै हो न देवभूमिमा न यस मुनुष्यभूमिमा नै बुद्धारा यस माध्यमिक शून्यबादको उपदेश दिनुभएको नै हो । बुद्ध परिनिर्वाण भएको चार पाँचस्थ वर्षको लामो अवधिमा समय र परिस्थितिश्रनुसार मूल स्थविरवादको विनयको सीमालाई नाघेर विभिन्न बौद्धसम्प्रदायहरूको प्राप्तन विशिष्ट पहिचान दनाउने ब्रह्मा उभरेर आएका युक्तिहरू माध्यमिक शून्यबादले एक एक गरी सँगालेर एउटा सँगालोको रूपमा सम्पादन गर्न्यो । त्यसैलाई मान्यता प्रदान गर्दै नयाँ माध्यमिक सम्प्रदायको व्यवस्था गरिएको हो । यस प्रथंले माध्यमिक सम्प्रदाय अरु केही होइन विभिन्न बौद्ध सम्प्रदायहरूका युक्तिहरूको सँगालोमात्र हो । यस सम्प्रदायले मान्यता प्रदान गरेका युक्तिहरू र भावनाहरूलाई एक एक गरी परित्याग गरेको खण्डमा यो माध्यमिक सम्प्रदाय नांगो भाव नभई भासु र रगत-विनाको अस्थिपञ्जरमात्र हुनेछ ।

उल्लेख भएका उपलब्धिको आधारमा एक ठिन पछाडि कर्केर एक नजर उल्लेख भएको माध्यमिक सम्प्रदाय र ग्रीकपाइरोहन सम्प्रदायबीचमा समानान्तर भएको पाइन्छ भनिएको विषयसाई नै लिएर पुनः एकपल्ट मूल्यांकन गर्नै ।

(१) प्रथम-

जसरी विभिन्न बौद्धसम्प्रदायहरूबाट क्रमिकस्पमा विकास हुँदै यो माध्यमिक सम्प्रदायको खास रूप लिन पाँच दश दशकमात्र होइन चार पाँच शतकको ऐतिहासिक युगहरू पार गरेका इतिहासहरू बोकेको छ । यसै ऐति-हासिक क्रममा जसरी जन्मनासाथको नाबालकमा आफ्नो भन्ने निजी संपत्ति, निजी विचार र आफ्नो पन पनि हुँदैन केवल नांगो शरीर लिई जन्मल्ल ठीक त्यस्तै यस

माध्यमिक सम्प्रदायको पनि आफ्नो निजी पहिचान दिने अभिलाषा र उपादान नभएकोले त्यस बालकसमान नांगै छ । यस प्रथंले आफूलाई माध्यमिकको समानान्तर भनी समानान्तर छोज्ने पाइरोहनसम्प्रदाय माध्यमिकबाब नांगो हुनुपरेको छ ।

द्व्यो-:

माध्यमिकबाब, भक्तिबाब र विज्ञानबाबको मिथ्य भएको बाब हो । त्यसको विपरीत पाइरोहनबाब ग्रीक नास्तिक कहलिएको नास्तिकबाब हो । तेस्रो- आधुनिक विज्ञानको विकसित भएको महाद्वीप यूरोप र अमेरिकाको निम्न भारतको भूमिकाट उपज भएको माध्यमिक शून्यबाद को लोकप्रियता जसरी बद्देगयो त्यसरी नै धार्मिक र सामाजिक क्षेत्रमा अति नजिक पर्ने ग्रीक पाइरोहनबाबको पनि त्यति नै लोकप्रिय बन्नुपर्ने हो । यी मायिका प्रत्यक्ष तथ्यको आधारमा विचार गर्दा माध्यमिकबाब न ग्रीकबाब आयात भएको बाब नै हो न पाइरोहनबाबको समानान्तरबाब नै हो । साँचै भन्ने हो भने यदि ग्रीसमा माध्यमिकबाबको होइन् भारतको भूमिकाट निर्यात भएको बाब नै हुनुपर्ने किनकि बौद्धसम्प्रदायहरू एशियामा भाव होइन एक महाद्वीपबाट अर्को महाद्वीपमा कैलिएको प्रमाण लुप्त भइसके बा गरिएको भएपनि आज विभिन्न महाद्वीपमा प्राप्त भएको पौराणिक जन्मावशेषहरूले प्रमाणित गर्दै अएको छ । यससम्बन्धमा अकगानिस्तानमा प्राप्त भएको बुद्धको उपदेश मुनिरहेको रोमनदेवता हरक्यूलिसको मूर्ति भेदिएकोबाट प्राप्त हुन्छ ।

धर्मको सार

जुनकुरा आफ्नो लागि गरिनु उचित लाग्दैन, त्यस्तो कुरा अरु कसैलाई पनि नगर्नु नै धर्मको सार हो ।

- सुभाषित रत्न

बहुजन हितको लागि निर्मल चित्त

— त्रिरत्न मानन्धर
“परियति सद्ब्रह्म कोविद”

बुद्धले देशना गर्नुभएको धर्मसा ध्यानभावनाको विशेष नहस्त छ । ४५ वर्षसम्म भगवान् बुद्धले बुद्धत्व प्राप्तिपछि विभिन्न पक्षहरूसंग सम्बन्धित शिक्षाहरू दिनभएको थिए । मानवजीवनसँग सरोकार राख्ने विभिन्न विषयहरूमा विभिन्न व्यक्तिहरूलाई समयसमयमा दिनभएका उपदेशहरूलाई नियालेर हेर्दा ती क्षेवहरूमा भएका विसंगतिहरू र त्यसबाट उत्पन्न हुने सबै प्रकारका समस्याहरूको मूलकारण मानव मन र मस्तिष्क नै हुन् भनी वहाँले ठोकुवा गर्नुभएको छ । त्यसकारण यस्ता विसंगतिहरू चाहिं सामाजिक क्षेवमा होस् आर्थिक क्षेवमा होस् अथवा राजनीतिक क्षेवमा होस् तिनीहरूलाई हटाएर मानवजीवन सुखमय तुल्याउन वहाँले मनलाई नै पहिला स्वच्छ राख्नुपर्ने कुरामा जोड दिनुभएको छ । वहाँद्वारा देशित विभिन्न सूवहरू, उदानहरू, जातकहरू इत्यादि अध्ययन गर्दा यी कुरा प्रत्येक पाकठहरूमा प्रष्ट हुन आउँछ ।

धर्मपदको पहिलो गाथामा वहाँले भन्नुभएको

— “मनोपुव्वज्ञमा धर्ममा मनोसेहु भनोमया, मनसा च चहुङ्केन भासति वा करोति वा ततो न दुःख चक्रकंव वहतो पदे ।

जुनसुकै चीजमा पनि मन नै पहिला जाने हुन्छ, मन नै सर्वश्रेष्ठ छ र सबै प्रकारका चीजहरू मनले नै निर्माण

गरेका हुन् । खराब नियत लिई कुरा र काम गराइबाट गाहाँ गाडा तान्ने बैलको पछाडि पाड्न्हा पछि पछि लागे ज्ञे दुःख पछि पछि आउँछ ।

यस गाथामा वहाँले मनलाई प्रधानता दिएर सबै प्रकारका दुःखको मूल कारण मन नै हो भन्नुभएको छ ।

त्यस्तै बुद्धत्व प्राप्तिपछि वहाँको मुखद्वारा प्रस्कुटन भएको गाथा वहाँले....“विसंखारगतं चित्त तण्हानं “स्वयमज्ज्ञगा” भनेर, चित्तसंस्कार विहीन भयो र तृष्णा निर्मल भयो भन्नुभएको छ । यहाँ संस्कारको अर्थ चित्तको प्रतिक्रिया गर्ने स्वभावलाई लिइएको हो । संस्कारद्वारा नयाँ कर्म बनाउने क्रमलाई नै वहाँले लड्नुभई तृष्णालाई निर्मल गर्नुको अर्थले प्रस्तुत हुन्छ कि चित्तलाई शुद्ध नपारेसम्म तृष्णा निर्मल हुँदैन ।

पालिसाहित्यलाई अध्ययन गरेको खण्डमा प्रकारान्तः रले एउटै कुरामा जोड दिइएको पाइन्छ, । त्यो ही चित्तलाई सुधार पारेर आफ्नो श्रनि श्रङ्को कल्याण गर्ने ।

असमाहित चित्त नै सारा समस्याको जड भएको कुरालाई पत्तालगाउनुभई अनसन्धानद्वारा वहाँले कसरी चित्तलाई विकार विभक्त आरी समाहित गर्ने भयो कुरा-को खोजी गर्दा वहाँले एउटैमात्र मार्ग भेटाउनुभयो त्यो हो सतिपट्टातको अभ्यास ।

सतिपट्टान विषयना ध्यानको सम्बन्धमा वहाँले भन्नु भए-
को छ । “एकायनो अर्थं भिक्खुवे मन्गोसत्तानं विसुद्धिया
शोकपरिदेवानं समतिक्रमाय दुक्ख दोमनस्सानं श्रद्धां-
माय अधिगमाय निब्बानस्स सच्चिद्विरभाव यदिदं चत्ता-
रो सतिपट्टाना ।”

अथवा, मानिसहरू विशुद्ध हुन शोक सन्तप्त, दुःख,
दौर्मनस्यलाई हटाई निवाण साक्षात्कार गर्न एउटैमात्र
मार्ग छ त्यो हो चार सतिपट्टान अथवा
विषयनाप्रति अभिमुख होउन् भनेर न वहाँले ८४०००
धर्मस्कन्धको कुरा छोडेर जानुभएको छ जुन यी
८४००० धर्मस्कन्धहरू छन् यी धर्मस्कन्धलाई शील,
समाधि र प्रज्ञाको रूपमा ३ तहमा विभाजन गरिएको
छ । धर्मको यस ३ तहलाई क्रमिक अभ्यास गरेमा मात्र
धर्मबाट पाउने आनीटाँको हकदार बन्न सकिन्छ, शील र
समाधिबाट प्राप्त हुने प्रज्ञाले न चित्तको बलेशलाई कष्ट
गरेर चित्तलाई विकारमुक्त तुल्याउँछ र त्यसको प्राप्तिको
लागि विषयनाध्यान न एक विकल्प हो भनेर भगवान्-
बुद्धले भन्नुभएको छ । आफू समेत ६१ जना भिक्षुहरूले
प्रज्ञाज्ञानलाई साक्षात्कार गरिसकेपछि मात्र बहुजन हित
र सुखको लागि परिपूर्ण र परिशुद्ध धर्म प्रकाश गर्ने
भिक्षुहरूलाई आज्ञागर्नुभएको कुराले स्पष्ट हुन्छ कि
आफूलाई ठीक ठाउंमा राखिसकेपछि मात्र अरुलाई उपदेश
दिएको प्रभावशाली हुन्छ ।

यसरी महान् कलदायी विषयनाको सही ज्ञानको
अभावमा विभिन्न मानिसहरू अज्ञ एकथरी बौद्धविद्वान्
भनाउँदाहले पनि यसबारे अम पालिरहेको कुरा बौद्ध-
क्षेत्रको लागि बडो विडम्बको कुरा हुन गइरहेको छ ।
उनीहरूको विचारमा विषयनाध्यान भनेको आँखा
विम्लेर निस्किय जीवन बिताउनु हो र यसले पलायन-

वादितर जीवनलाई ढकेल्छ भनेर आफू र अरुलाई यस-
बाट विमुच गर्ने काम भइरहेको छ ।

विषयनामा बस्तु केवल आँखा चिम्लनुमात्र होइन ।
फेरि यो निष्क्रिय भएर बस्तु पनि होइन किनभने विषयना
गर्दा चित्तलाई ऐउटै आलम्बनमा केन्द्रित गरी शरीर र
मनको स्वभावमा सजग र समताभावले हेनु कुनै चान-
चुनी धैर्य र कम वहादुरीको कुरा होइन । जीवनका
विभिन्न कार्यकलापमा बडो सक्रिय र लगनशील व्यक्तिहरू
पनि यसरी मनको स्वभावलाई सजग र समताभावले
हेने कामलाई धेरेर कठिन भएको महसूस गरिन्छ । यसको
लागि बडो धैर्य र मिहेनत (वीर्य) को आवश्यकता
हुनजान्छ र जोमुके व्यक्तिहरूले पनि दृढ निश्चय लिएर
मात्र यस काममा सफल पाउन सकिन्छ ।

यसरी दृढनिश्चयी भएर नियमित ध्यानभावनाको
अभ्यासले संसारका विभिन्न कामकुरामा बढी सक्रियता-
पूर्वक काम गर्ने प्रेरणा दिन्छ र त्यस कामको दौरानमा
सामना गर्नुपर्ने संघर्षहरूसँग मुक्तिला गर्न बल मिल्द
किनभने विषयना सत्यलाई स्वीकार गर्न सिकाउने कला
हो, बौद्धिकतामा मात्र कायम रहनु ज्ञानको संदान्तिक
पक्षलाई मात्र अबबोध गर्नु हो जुन यस दुःखमय संसारको
लागि त्यति कलदायी हुइन तर बौद्धिकताको साथे
विषयना पनि भएमा संसारका चुनौतीहरूसँग सामना
गर्न एउटा ठूलो सहारा प्राप्त हुन्छ ।

सही रूपले ध्यानभावनाको अभ्यास गर्नु अनासक्तता-
तिर चित्तलाई अभिमुख गराउनु हो । अनासक्त त्यस-
बेलामात्र हुन्छ जब चित विकारहरू राग, द्रेष, मोह,
ईर्ष्या, मात्सर्य, भय) बाट मुक्त हुन्छ । यसरी विकारलाई
कम गर्दै जाँदा स्वाभाविकरूपले चित्तमा मैत्री, करुणा,
मुदिता र उपेक्षा जस्तै सद्गुणले बास लिन थाल्छन् ।

यसबाट त्यस व्यक्तिको कल्याण हुन्छ हुन्छ फरि त्यस व्यक्तिसित सम्पर्कमा आउनेहरूको पनि कल्याण हुन्छ किनबने जून व्यक्तिमा मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्षाको भाव बृद्धि हुन्छ उ जनकल्यणको लागि निस्वार्थ भावले काम चर्न सक्षम हुन्छ ।

समाजको लागि स्कूल, अस्पताल, पाटी, पौधा, बनाउन, ग्रन्थादि लेखनु अवश्य पनि ठूला कुरा हुन् तर जून व्यक्तिमा धर्म हुँदैन त्यस्तामा साधारणतः त्यस्ता कार्य गर्दा धेरै जसो देखौदा समाजमा आफु प्रतिस्थित र ठूलो हूँ भनेर देखाउन अववा यस्तै अरु स्वार्थद्वारा आफूलाई अभिग्रहित भएर गर्न दुन्छन् ।

आफूले समाजलाई जति दिएको छ समाजबाट त्योभन्दा बढी प्राप्त गर्ने मनसाथ रहेको हुन्छ । यदि समाजबाट त्यस व्यक्तिलाई बदलामा, मानमर्यादा, नाम, इउजत दिन नसकेमा यस्ता सामाजिक कार्यहरूबाट उनीहरू विमुख भएर जानेछन् तर जसले चितलाई निर्मल गरिसकेको छ उसले सामाजिक कार्य गर्दा बदलामा केही आशा नराखी लोककल्याणको उद्देश्यले साव गर्ने भएकोले यस्ता समाजसेवीहरूको लोककल्याण कार्य स्थायी हुन्छ र गुणात्मक पनि हुन्छ । जस्तोमुक्त संघर्ष र समस्याको सामना गरेर पनि उनीहरूबाट समाजलाई नराश्रो हुने काम हुँदैन ।

आजकाल विद्यमान सामाजिक संस्थाहरूलाई सदस्यहरूले आफूलाई समाजसेवी भनेर समाजको अहित हुने कार्यहरू गरेका धेरै उदाहरणहरू हामीमा संचारमाध्यमबाट सुन्नमा आइरहेका छन् । त्यसो हुनाको प्रमुखकारण उनीहरूको चित निर्मल नभएकोले हो । तसर्थ सांचर्चकै समाजसेवा गर्नको लागि प्रत्येक व्यक्तिमा मैत्री र करुणा इत्यादि सद्गुणको बृद्धि गर्नुपर्दछ जून विपश्यना

ध्यानबाट भाव सम्भव छ ।

सारांशमा भन्ने हो भने ध्यानभावना भनेको आँखा चिम्ली जीवन निक्षिय पार्नु कदापि होइन । यस्ता विचारहरू ध्यानभावना अवरिचित व्यक्तिहरूले अन्दाज गर्ने कुराहरू भाव हुन् । ध्यानभावनाको अन्यासले नै मानिसले आपनो र अरुको कल्याण गर्नसक्छ । चित्तलाई विकारविहीन तुल्याउने र बहुजन हित जति नजिक छ, त्यति नजिक अरु केही हुन सक्दैन । बुद्धधर्म र संघ प्रति शब्दा राखेहरू ध्यानभावनालाई नवुक्षिकन विपश्यना र ड्रग एडिक्टलाई समाजले हेर्नु (जून हाल आएर, बौद्ध विद्वान् भनी भन्नेहरूले यसे पत्रिकामार्फत व्यक्त गरेका छन् । भयंकर भूल गरेर आपनो खुटामा आफूले बन्दरो हात्मा जस्तो हुन जान्छ ।

त्यस कारण नराश्रा पूर्वाग्रह राखनुआगाडि विपिटकका मूलसूत्रहरूमा भएका ध्यानभावनासँग सम्बन्धित सूत्रहरूको अध्ययन र वर्तमान ध्यानका गुरुहरूको मार्ग-निर्देशनमा ध्यानको व्यावहारिक पक्ष जान्नु र ध्यान अन्यास गर्नु अति हितकर हुन जान्छ ।

बुद्ध-धर्मसम्बन्धी मासिक पत्रिका

आनन्दभूमिका लागि

नेपालीभाषामा

र

बुद्धधर्म विषयक कविता, लेख, रचनाहरू पठाउनुभई सहयोग गर्नुहुन सम्पूर्ण लेखक, लेखिकाहरूमा अनुरोध गर्दछौं ।

आनन्दभूमि परिवार

ध्यानभावनाको विषयमा

- चित्ररत्न शाक्य

आदन्दभूमि वर्ष २२, अङ्कु २ मा अर्जुन पाखिनजी को “प्रतिक्रिया र दृष्टिकोण” पढ्दा त्यसमन्वा अधिका अङ्कुहरूमा उहाँ र विश्व शाक्यजीको दीचमा “भावना” विषयलाई लिएर जुहारी ते चलिसकेको रहेछ भन्ने स्पष्ट भयो । अधिका अङ्कुहरूमा पाखिनजीले के लेखनु भयो त्यो त पढन पाइन तर पाखिनजीको नयाँ प्रतिक्रियाबाट ध्यानभावनाको सार्थकताबारे भ्रम धारणाहरू रहेको स्पष्ट भयो । उक्त प्रतिक्रियामा कल्याणमित्र सत्यनारायण गोयन्काको नाम उलेख भई उहाँमाथि ते आरोपका शब्दहरू रहनु पाठकहरूको लागि ज्यादै नरमाइला कुरा भएको मैले महशूस गरे । त्यस्तो भ्रमपूर्ण अभिव्यक्तिबाट पाठकहरूमा पर्ने नराओ असरलाई दृष्टिगत गरी तथ्य कुराहरू स्पष्ट पार्ने प्रयास गरिएकोछ ।

कल्याणमित्र सत्यनारायण गोयन्काले दुःखी जनहरू प्रति अनुग्रह राखी हामी जस्ता गृहस्थीहरूलाई पञ्चशील पालन गरी सुखपूर्ण जीवन यापन गर्ने कला सिकाउनु-भएको हो । गृहस्थजीवनमा आफ्नो कल्याण, परिवारको कल्याण, गाउँ वा नगर, जिल्ला देश र विश्वके कल्याणका कामहरू पर्दछन् । आ-आफ्नो क्षेत्र र क्षमता अनुसारको मानवकल्याणकारी कामहरू सबैबाट सम्पादन

भइरहन्छ । प्रयेक व्यक्ति मानवकल्याणको भागीदार धेरयोरहरूपमा भएकै हुन्छ । विषयनाले रातदिन तपस्यामात्रै गरिरहने र अहं कुनै काम नगर्न सिकाउँदैन । आर्थ अष्टांगिक मार्गमा उलिलिखित सम्यक् आजीविका, सम्यक् कर्मन्ति र सम्यक् व्यायाम आदिलाई भुलनुहुँदैन । ती कुराहरूमा राखेको ‘सम्यक्’को अर्थअनुसारको कार्य सम्पादनको लागि साधनाद्वारा मन र शरीरको परिशुद्धी अनिवार्य छ । भावनधी प्रज्ञाले मात्र हाम्रो जीविका, कर्म र व्यायामलाई सम्यक् बनाउँछ, हामीले सुनेको आधार-आपनो वाणी, जीविका र कर्म आदिलाई सम्यक् बनाउन खोजदाखोज्दै पनि सम्यक् हुन नसकेको अनुभूति कुनेबेला भएको छ भने भावनाको सार्थकताको महसूस त्यो बेला हुन्छ । सडेको व्याक्रीबाट रेडियो राम्रोसंग नबज्ञ स्वाभाविक भए जस्तै विहृत मन र शरीरबाट सम्यक् स्तरमा कार्य सम्पादन हुन नबज्ञ पनि स्वाभाविक हो । तसर्थ समाजमा कुनै शुभकार्य गरेर बहुजन हिताय-को उद्देश्य हासिल गर्न ध्यान भावनाबाट हाम्रो सारा राग, द्वेष र मोहलाई पछाल्नुपर्छ । मन र शरीर पूर्ण-रूपेण नभएपनि पहिलेको भन्दा बढी शुद्ध बनाउने पर्छ । श्रोसएको व्याक्रीलाई घामरा सुहाएर ठीक गरे झै मन-लाई पनि ध्यानभावनाबाट शुद्ध गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

त्यसको निमित्त विश्वना अबूक साधन हो । विश्वनाले मानिसलाई बढ़ी क्रियाशील बनाउँछ । लोसेपन, निस्कियता र भोग्यन आदि जस्ता कार्यकर्ताहरूको लागि बाधक हुने दुर्गुणहरू हटाइविन्छ । त्यसकारण ध्यानभावना बिनाको मानिसबाट सहीरूपमा समाजको र देशको हित हुन सक्छ भन्ने कुरा सोचन सकिन्न । कुनै व्यक्तिमा जन्मगत रूपमै त्यस्तो सद्गुणहरू छन् भने त्यो उसको पूर्वजन्मको संत्कर्मको फल हो । त्यस्ता व्यक्तिले यस जन्ममा पनि साधनारत भएर आपना सद्गुणहरूलाई परिमाजित र अभिवृद्धि गर्न सक्छ ।

स्कूल कलेजबाट जनिमुक्त शिक्षा हासिल गरेपनि त्यो बाहिरी सतहको शिक्षामात्र हुन्छ । भित्री गहिराइमा (मनको) त्यसको प्रभाव पर्न सक्छन किनभने भित्र मनको गहिराइमा त जन्मजन्मान्तरको कूडा करकट जम्मा भइरहेका हुन्छन् । त्यसलाई बाहिर निकाली असल चीजलाई रहने ठाउँ नै हुँदैन । त्यो कूडा कर्कटलाई निकालेर पर्याक्षरे साधन नै विपश्यना हो । उहाँले आपनो प्रतिक्रियामा स्कूल, कलेज र अस्पताल खोल्ने कार्यलाई मात्र समाजतेवा कार्यको रूपमा देखाउनेभयो । यो एकदम माथिल्लो सतहको विचार भयो । रुवाण्डा र बुरुण्डीमा नरसंहार र अशान्ति भइरहेको समाचार नुनिरहेका छौं, टी. भी.मा देखिरहेका छौं । के ती ठाउँ-हरूमा स्कूल कलेजहरू छैनन् त, स्कूल कलेजमा शिक्षा पाएका व्यक्तिहरू त्यहाँ हुँदै नभएको हो त ? त्यसले स्कूल कलेजको शिक्षाले मात्र केही हुँदैन । मुख्यतः मानिसहरूमा सम्यक् दृष्टि हुनुपर्छ । त्यो सम्यक् दृष्टि ध्यानभावना बिना कहाँबाट आउँछ । रुवाण्डा बुरुण्डी त एउटा उदाहरण मात्र हो । विश्वमा सर्वत्र विभिन्न विसंगतिले अशान्ति ल्याइरहेको छ ।

सारा दुःखको मूल विकारयुक्त मन र शरीर हुन् । मन र शरीर पवित्र भएका व्यक्तिहरूको काममात्र यथार्थरूपमा बुझत हितायको लागि हुन सक्छ । मन रोगी भए शरीर पनि रोगी हुन्छ त्यस्तालाई अस्पतालले निरोगी बनाइ राख्न सक्छन ।

पाखिनजीले समाधिस्थ हुनुलाई राघोसँग नवृशनु-भएको प्रष्ट हुन्छ । समाधिस्थ हुनु भनेको अकर्मण भएर निर्वक जीवन बिताउनु होइन । उहाँले एकान्तवास गर्ने तपस्वीहरूले समाजको निमित्त कुनै ठूलो योगदान दिएको सुनेको छैन भन्नुभएको छ । पहिलेका सन्त भिक्षु, ऋषिमुनिहरूबाट त्यसबैलाका राजाहरू तथा प्रतिष्ठित व्यक्तिहरूलाई उपयुक्त सत्त्वाहरू दिई कल्याणकारी कामहरू गराएका तथ्यहरू विसंनु भयो कि ? ऋषिमुनि तथा तपस्वीहरूको एउटा राघो सत्त्वाहरूले नरसंहार रोकिएको र परस्पर प्रेमको संचार भएर सुख शान्ति छाएको इतिहास उहाँको दिमागबाट कसरी श्रोङ्गेल पन्थो ? बुद्ध पनि एक तपस्वी हुन् । के पहिलेको समाजलाई पनि बुद्धको शिक्षा ले अनुकूल प्रभाव पारिराखेको छैन र ?

आमणेरहरू भेषबाट च्युत हुने दश कारण

१. प्राणीहिसा गर्ने
२. चोरी गर्ने
३. ब्रह्मचर्य विगान्ने
४. ठूठो बोल्ने
५. रक्सी जाँड खाने
६. बुद्धको निन्दा गर्ने
७. धर्मका निन्दा गर्ने
८. संघको निन्दा गर्ने
९. मिथ्यादृष्टिक हुने
१०. भिक्षुलाई विगान्ने

ब्रम्हायु ब्रम्हाणको बुद्ध-दर्शन

- भिक्षु सम्यक्ज्योति

एक समय भगवान् विदेहराज्यमा पाँच सय भिक्षुहृष्का साथमा चारिका गदाहनु हुनुप्पयो,

त्यस बबत ब्रम्हायु ब्राम्हण विदेहको राजधानीमा बसेका थिए । ब्रम्हायु ब्राम्हण एक सय बीस वर्षका बूढा थिए । वहाँले बूढको वर्णन धेरै सुनका थिए । वहाँले आपनो शिष्य उत्तर माणवकलाई बोलाई बूढको गुण वर्णन र वहाँको बत्तीस लक्षणको परिचय गर्नको निमित्त बूढकहाँ पठाए ।

उत्तर माणवक भगवान् बस्नुभएको ठाउँमा पुगे । त्यसपछि भगवान्‌लाई सम्बोधन गरी एक छेउमा बसे र भगवान्को शरीरमा भएका बत्तीस लक्षणमध्येका लक्षणहूँको जाँच गर्न थालदा उनले गुहोन्द्रिय र रसनेन्द्रिय (जिज्ञो) बाहेक अरु जस्तैमा लक्षणहूँ विद्यमान भएका देखे तर नदेखिएका दुई वस्तुमा महापुरुषलक्षणबारेमा उनलाई शंका रहिरह्यो ।

त्यस बबतमा भगवान्को मनमा यस्तो लाग्यो— “यो उत्तर माणवकले ममा भएका गुहापुरुषेन्द्रिय र पूर्णजिज्ञा (जिज्ञो) बाहेक अरु सबै बत्तीसमहापुरुष लक्षणहूँ देखिसके” त्यसपछि भगवान्ले त्यस्तो ऋद्धि अभिसंस्कार गर्नुप्पयो कि जसबाट उत्तर माणवकले गुहापुरुषेन्द्रिय देख्न सक्नु । यसपछि भगवान्ले आपनो

जिज्ञो निकाली नाकका दुबै प्वालभित्र पठाउनुप्पयो र दुबै कानसम्म पनि पुन्याई ललाट मण्डतलाई समेत ढाकिदिनुप्पयो । यतिक्मा माणवकको मनको शंका निवारण भएको र उनले यस्तो सोचे “अमण गौतम बत्तीस महापुरुष लक्षणहूँले सुसम्पन्न हुनुहुन्छ । अब थमण गौतमको ईर्पापिथहूँ जान्नको निमित्त बहाँको पछि पछि लाग्नुप्पयो र अनुबन्धन गर्नुप्पयो ।” मनमा यस्तो विचार गरी उत्तर माणवकले थमण गौतमको सात महिनासम्म छायासमान भई पीछा गरे । सात महिनासम्ममा बूढको परीक्षा गरिसकेपछि उत्तर माणवक मिथिला शहरमे फैरेर गए ।

“हे गुरु ! थमण गौतमको यश कीर्ति बहाँसँग भएकै गुणबाट फैलिएको हो, अन्यथा होइन । थमण गौतम उस्तै नै गुणवान् हुनुहुँदोरहेछ अन्यथा होइन । बहाँ गौतममा बत्तीस महापुरुषलक्षणहूँ पनि सुसम्पन्न नै छन् ।

बत्तीस महापुरुष लक्षण

- १) भगवान् बूढको पाद सुप्रतिष्ठित छन्,
- २) पैतलामा सहश्र तेर्सा चिन्ह, भित्री बाहिरी घेरा चिह्न र नाभिसहित सर्वप्रकारले परिपूर्ण चक्र चिन्ह छन् ।
- ३) भगवान्का कुर्कुच्चा लामा छन् ।
- ४) ओलाहूँ लामा छन् ।

- ५) मृदु तरण हस्त-पाद छन् ।
 ६) चालहस्तापाद छन् (इयालको दण्डी ज्ञे बराबर अल्पा आँलहरू छन्) ।
 ७) गोलीगाँठा माथि छन् ।
 ८) एशिजङ्ग छ (एषी भन्ने मृगको जस्तो-कम्मर छ ।
 ९) न निहरिकन उभिएर नै भगवान् गौतमले दुबै घुंडा हातले छुन सबनुहुन्छ ।
 १०) प्रतिच्छब्द भएको पुरुषेन्द्रिय छ ।
 ११) सुवर्णबर्ण समान कञ्चन त्वचा छ ।
 १२) भगवान्को छबि (छालाको माथिलो भाग) सूक्ष्म (चिल्लो) छ । त्वसैले बहाँको शरीरमा धुलो बस्दैन, सयल पर्दैन ।
 १३) खौटा रोमकूपमा खौटे माक रौं छ ।
 १४) भगवान्को रोम उर्धवाग्नि छ । ती रोमहरू अञ्जनीसमान नीला छन्, दाहिनेतिर भुमरी परी दुप्पा माथितिर फर्केका छन् ।
 १५) ब्रह्म-ऋजु अर्थात् शरीर बिल्कुल सोधा छ ।
 १६) सप्तस्थान (दुई हात, दुई खृटा, दुई काँध र आंगसहितको गर्दन) पुष्ट छन् ।
 १७) सिंहपूर्वार्ध-काय अर्थात् सिंहको जस्तो पूर्वार्ध काय चौडा छ ।
 १८) चितरंस अर्थात् दुबै काँध परिपुष्ट छन् ।
 १९) न्यग्रोध (वरको रुख) परिमण्डल ज्ञे जति आङ्को उचाइ छ त्यति नै चौडाइ छ, जति आङ्क चौडाइ छ त्यति नै उचाइ छ ।
 २०) समर्वतित स्कन्ध अर्थात् राम्ररी-गोल परेको गर्दन छ ।
- २१) रसग्रसग्नि अर्थात् तुरन्ते स्वाद हरण-गर्न सक्ने जिञ्चो छ ।
 २२) सिंहको जस्तो हनु (बंगारा) छ ।
 २३) चालीस बटा दाँतहरू छन् ।
 २४) सम (बराबर मिलेका) दन्त छन् ।
 २५) दाँतहरू छिद्र नपरेका टप्प मिलेका छन् ।
 २६) सेता दाँत छन् ।
 २७) जिञ्चो लामो छ ।
 २८) ब्रह्मस्वर (कोइलीको जस्तो स्वर) छ ।
 २९) अभिनीत (आलसको फूलको रंग जस्तो)-नेत्र छन् ।
 ३०) बाढाको जस्तो परेला छन् ।
 ३१) भमुकन्तरमा (दुई आँखाबीचको नाकको भाग) मसिनो कथास जस्तो सेतो र नरम रोम राजी छ ।
 ३२) भगवान्को उष्णीष शीर्ष अर्थात् मुकुट जस्तो शिर छ ।
 उपर्युक्त बत्तीस महापुरुषलक्षणहरूले भगवान् गौतम बुद्ध सुसम्पन्न हनुहुन्छ ।
 उत्तर माणवक भगवान्को ३२ लक्षण संयुक्त देखेपछि गुरुकहाँ फर्केर गए ।
 आपनो शिष्य उत्तर माणवक फर्केर आएपछि ब्रह्मायु ब्राह्मणले उनीद्वारा जस्मे कुरा सुने । ब्रह्मायु ब्राह्मण आपनो शिष्यको पाणित्य पूर्ण उत्तर सुनी अत्यन्त प्रसन्न भए । अनि त्यही बाट बुद्ध बस्तुभएको दिशातिर हेरी हातजोडी बुद्धलई तीन पटक नमस्कार गरे ।
 केही समयपछि उनी भगवान् बुद्ध मिथिला शहरमा पालनुहुँदा बुद्धकहाँ गई शरणागत उपासक भई अतागामी मार्गफल अबबोध गरे ।

बुद्धका उपदेशहरू

— इन्द्रकाजी गुरुड़, पोखरा

गौतम बुद्धका शिक्षा वा उपदेशहरू सरल, सत्य र शास्त्र छन् । यसेले यी उपदेशहरू दुनियाको ठूलो भागमा फैलिएका छन् । बुद्धत्व प्राप्त गरेपछि उनले सधैं प्रथम चार आर्य सत्यको प्रतिपादन गरे । उनको मानवता का लागि ठूलो देन यही न हो । उनका आर्यसत्यहरू निम्न प्रकार छन्:-

१. संसारमा दुःख छ ।

२. दुःखका कारणहरू छन् ।

१. दुःखको निरोध या रोकथाम हुन सक्छ ।

४. दुःख रोक्ने उपाय अटांगिक मार्ग छन् ।

१. संसारमा दुःख छ :-

दुःखको अस्तित्वलाई चिन्नु बुद्धको ठूलो देन मान्न सकिन्छ । यो उनको पहिलो आर्यसत्य हो । दुःख कुनै एक स्थान वा अवधिमा मात्र जानिने होइन, संसार दुःखेले पूर्ण छ । सुखलाई बुद्धले क्षणिक र भ्रमयुक्त माने । जस्तो मिरसित भेट हुँदा हर्ष हुन्छ, अलगिनु पर्दा दुःख । परिवारमा कसैको जन्म हुँदा सुख हुन्छ । कोही रोग व्याधिको शिकार भए वा कसैको मृत्यु भएमा दुःख हुन्छ । सफलताले सुख ल्याउँछ, असफलताले दुःख । एक इच्छाले श्रू इच्छालाई जन्माउँछ, मानिस यो धाहा नपाई दुःखमा जेतिन्छ । मानिस जन्मिन्छ, बढ्छ तर जीवनमा रोग, व्यथा, पीर चिन्तासँग जुँदै रहन्छ । अन्तमा बूढो हुन्छ र मर्द । शरीरले अनेक रोग बहन गर्नुपर्छ । यसेले शरीर नै दुःखको भण्डार हो ।

२. दुःखको कारण छ:-

यो भगवान् बुद्धको दोस्रो आर्यसत्य हो- इच्छाले दुःख पैदा गर्दै । इच्छाको विकसित रूप तृष्णा (Craving) हो । यही तृष्णा नै दुःखको मूल कारण हो । मानिसको इच्छा असीमित हुन्छ । तिनको पूर्ति सधैं सजितो हुँदैन तर मानिस तिनमा लागिरहन्छ । यही तृष्णा हो । जीवन समाप्त हुने बेलासम्म मानिस आपनो इच्छा पूर्ति गर्न प्रयत्नशील रहन्छ । केही तृष्णा बाँकी रहे उसले फेरि पृथ्वीमा जन्म लिनुपर्छ । तृष्णाले कलहको समेत जन्म दिन्छ । यसेले यो मानवताको शब्दु हो, सबै दुःखको मूल हो । जब तृष्णा पूरा हुँदैन, मानिसले जन्म लिइरहनुपर्छ । यसरी दुःखको चक्र घूमिरहन्छ । हात्रा इन्द्रियलाई नियन्त्रणमा राख्नुपर्छ भन्ने बुद्धको शिक्षा हो ।

यो तृष्णाको अन्त्य सजिलसित हुँदैन । तृष्णा हटाउन कठोर प्रयत्नको आवश्यकता पर्दैछ ।

३. दुःख निरोध हुन सक्छ:-

उचित बाटो पहिल्याएमा मानव प्राणीले दुःखबाट छुट्कारा पाउन सक्छ भन्ने बुद्धको तेस्रो उपदेश हो । तृष्णा नै दुःखको मूल कारण भएकोले तृष्णाको अन्त्य गर्नाले दुःख नाश हुन्छ भन्ने यो तेस्रो सत्य बुद्धधर्मको श्रति महत्वपूर्ण सत्यहो । संसारका भौतिक सुख सयललाई नाशबान र अनिष्टकारी ठानी तिनबाट अलग रहने प्रयासमा मानिसले लाग्नुपर्छ, यो नै जन्म-मरणको

बन्धनबाट छुटकारा पाउने र दुःखको बन्धन (Chain of Suffering) मा नपर्ने एकमात्र बाटो हो ।

४. दुःख निरोध मार्ग:-

दुःख निरोध हुन्छ भन्ने सत्यता बुद्धको संकल्पमात्र हो । चौथो सत्यको रूपमा उनले दुःख निरोधका आठ मार्ग प्रतिपादान गरे । तिनलाई बोद्धसाहित्यमा 'अष्टांगिक मार्ग' (The Eightfold Path) भन्दछन् । दुःखको भैरवीबाट मुक्त भै निर्वाण जस्तो परम सुख हासिल गर्न इच्छुक प्राणीले यो आठ मार्गको सदैव अनुसरण गर्नुपर्छ भन्ने बुद्धधर्मको उपदेश हो । यसको वर्णनबाट स्पष्ट हुन्छ- यो मार्ग सामान्यता सजिला छैनन तर मन, वचन र कर्मले निरन्तर ती आठ मार्गको अनुसरण गरेमा मानसिक शान्ति, आत्मिक परिशुद्धि र ज्ञान प्राप्त हुने हुनाले यिनको अनुसरणमा जोड दिइएको हो । मार्गको अर्थ हो बाटो, तसर्थ त्यसमा हिँड्ने बढुवाले नै त्यसलाई निष्कटक बनाउने प्रयासमा लाग्नुपर्छ । अष्टांगिक मार्ग निम्नानुसार छन्-

ग. सम्यक् दृष्टिः:-

यस पहिलो मार्गले संसारमा व्याप्त दुःखको स्वभाव यसको निरोध र कारण पत्ता लगाउन मद्दत गर्छ । अथवा अर्को शब्दमा दुःख लगायत चार आर्थसत्यलाई राख्न राख्नी बुझनु सम्यक् दृष्टि प्राप्त गर्नु हो । कोरि राख्नी कुरा थाहापाउनु र त्यसको अनुसरण, गर्नुमात्र सम्यक् दृष्टि होइन जुन खराब हो त्यसलाई समेत बृद्धी त्यसलाई हटाई सही दृष्टिको विकास गर्नु सम्यक् दृष्टि हो । यसो गर्नाले मन, शरीर र वचनले खराब कर्म गराउदैन र जीवन निर्भल हुन्छ ।

२. सम्यक् संकल्प-

कसैप्रति द्रोह वा निर्दयता अथवा मनमा राग र प्रतिहिंसाको भाव नराखी कुनै संकल्प गरेमा त्यो सम्यक्

संकल्प हुन्छ । यसको सम्बन्ध पहिलो मार्गसित छ, कारण पहिलो दृष्टिलाई स्पष्ट बनाउनुपर्छ । यी दुई मार्गलाई सामूहिक रूपमा ज्ञान पनि भनिन्छ ।

३. सम्यक् वचन-

यसको तात्पर्य हो राख्नो वचन । बुद्धले नराख्नो, रुखो, अपमानपूर्ण वचनलाई पनि हिंसाको एक रूप मानेका छन् । बोलीमा सत्यता र तम्रता हुनुपर्छ । धोखापूर्ण शब्द बोल्नुहुँदैन । मनमा सदैव राख्नो संकल्प भएमा मुखबाट वचन पनि राख्नो निस्कन्छ ।

४. सम्यक् कर्मान्ति

राख्नो उचित कर्ममा लागी जीवन दापन गर्नुपर्छ । हिंसा, चोरी र अन्य दुर्घटसनमा लाग्नु अनुचित हो । व्यभिचारबाट अलग रहनुपर्छ, सत्कर्ममा सदैव लाग्नुपर्छ । सर्वमा करुणा र स्नेहको भाव राख्नु पर्छ । कर्म र वचन दुवैवाट आफूलाई सम्मार्गतिर लगाउनु पर्छ ।

५. सम्यक् जीविका-

राख्नो काम गरेर जीविका चलाउनुपर्छ भन्ने यस मार्गको निर्देशन हो । बुद्धले भने कि निम्न व्यापार वजित छन्-“मानवप्राणीले (मासु खाने, मासु बेच्ने, प्रयोजनले बुनै जनावरलाई मार्नु । नशालु र विषालु पदार्थ जीविकोपार्जनका लागी बेच्नु हुँदैन ।

६. सम्यक् व्यायाम-

यसलाई सम्यक् प्रथत्न पनि भनिएको छ । यस मार्गको तात्पर्य हो इन्द्रियलाई आफ्नो वशमा राख्नुपर्छ । मनबाट नराख्नो भावनालाई हटाएपछि मात्र राख्नो विचारको जन्म हुन्छ । राख्नो विचारलाई स्थानी बनाउने प्रयत्न गर्नुपर्छ ।

६. सम्यक् व्यायाम-

यसलाई सम्प्रक् प्रयत्न पनि भनिएको छ । यस मार्गबो तात्पर्य हो इन्द्रियलाई आफ्नो बशमा राख्नुपर्छ । मनबाट नराओ भावनालाई हटाएपछि मात्र राखो विचारको जन्म हुन्छ । राखो विचारलाई स्थायी बनाउने प्रयत्न गर्नुपर्छ ।

७. सम्यक् स्मृति-

सम्यक् स्मृति भन्नाले तृष्णाले बेदना वा मनबाट, शरीरबाट उत्पन्न सबै स्थितिहरू क्षणिक र नाशबान् छन् भन्ने तथ्यलाई रुदैव सरिङ्गराख्नु आवश्यक छ । यी तथ्यलाई बिसेमा मानिस पुनः दुःखको जालमा फैस्न सकिन्छ ।

८. सम्यक् समाधि-

चित्तलाई एकाग्र बनाइराख्नु समाधिको स्थिति हो / बुद्धले मध्यम मार्ग अपनाई एकाग्र अवस्थामा सबै आर्य सत्यको प्रतिपादन गरे / एकाग्र चित्तले मनका सबै विकारलाई हटाउन्छ ।

उपर्युक्त आठ मार्गलाई प्रज्ञा वा ज्ञान, शील र समाधि गरेर तीन समूहमा बाँडेका छन् / यस आनुसार ज्ञानअन्तर्गत सम्यक्दृष्टि र संकल्प, शील अन्तर्गत सम्यक्वचन, कर्म र जीविका एवं समाधि अन्तर्गत बाँकी तीन मार्ग पद्धन् / यस गरी निर्वाण बुद्धको महत्त्वपूर्ण सन्देश हो, यो आध्यात्मिक प्रगतिको चरम सीमाको अवस्था हो ।

भजन

भजन गराँ

- भिक्षु अमृतानन्द

भगवान्‌को भजन गर हे प्राणी,
यहाँ दुइदिने जिन्दगानी ॥

माया-मोहको जाल भनी ठान्नु नि,
भ्रम पर्ना होश गर प्राणी ।

राघ्री बुझनु छ माया जगत्मा,
हुँदैन फैस्नु जालमा प्राणी ॥

हामीले देखे जति स्वप्नसमान,
भूल्नु भएन यसमा प्राणी ।

हामीले जंजालबाट मुक्ति पाउन,
भजन गराँ भगवान्‌को ॥

- प्रनु० दिव्यरत्न तुलाधर

बुद्धधर्म

धर्मको कुरा थाहापाउनु र बुझनुलाई प्रज्ञा भनिन्छ । कुनै पनि कुरामा अनभिज्ञ रहनुलाई अविद्या भनिन्छ । अविद्यालाई छाडेना तृष्णालाई त्यागन सजिनो हुन्छ) तृष्णालाई जति जति छोड्दै गयो उति उति दुःख हटेर जान्छ । यो मार्ग भगवान् बुद्धले बताउनुभएको हो । यसैनाई बुद्धधर्म भन्दछ ।

सीमांचल गतिविधि

पूर्णिमाको कार्यक्रम सहित गुणानुस्मरण दिवस

२०५१ भाद्र ५, काठमाडौं-

यहाँको आनन्दकुटी विहारमा पूर्णिमाको कार्यक्रम संचालन भई भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरसमक्ष बुद्धपूजा, जीनप्रार्थनाका साथे भिक्षु अश्रवोष महास्थविरबाट अन्देशना भयो । सोही दिन आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर दिवंगत हुनुभएको चार वर्ष पुगेको पुण्यतिथिको स्मरण गरी गुणानुस्मरण दिवस कार्यक्रम सम्पन्न घरेको छ । भिक्षु महानाम महास्थविरको सभापतित्वमा भएको उक्त समारोह कार्यक्रमलाई धार्मिक साहित्यगोठी-को हृषि दिएर विभिन्न बौद्ध विद्वान् हरूबाट कविता तथा लेखहरू पाठ गराइएको थियो । अष्टमूनि गुभाजुद्वारा उद्धोषित त्यस बेता पं. बद्रीरत्न वज्राचार्यले दिवंगत अमृतानन्द महास्थविरको सद्गति कामना गरी दुर्गतिपरिजोघन धारणी पाठ गर्नुका साथे वहाँको गुणका कुराहरू उल्लेख गर्नुभयो ।

सुबर्ण शाक्यद्वारा महास्थविर अमृतानन्दको अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्व र नेपाली बौद्धहरूका बीच नेतृत्व लिई बौद्धजगत्मा ठूलो भूमिका निभाई एउटा नयाँ देव दिएको कुरालाई अगाडि सारेर वहाँ नभएर खाली भएको ढाउँ आजसम्म पनि पूर्ति नभएको कुरा उल्लेख भयो । तीर्थनारायण मानन्धरद्वारा धन्यवाद ज्ञापन गरी अमृतानन्द महास्थविरको गुणानुस्मरण र वहाँको इच्छाअनुसार काम गर्नुपरेको कुरा प्रस्तुत गरिएको उक्त सभामा मन्तव्य व्यक्ति गर्दै भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरले भन्नुभयो— “अमृतानन्द दिवंगत हुँदा यहाँ बुद्धधर्म ने लोप भएर गएको जस्तो भयो । अब विनय प्रदान गर्न व्यक्ति नै भएन, विनय क्षीण हुँदै गइराखेको छ । यसबाट ठूलो हाति पुगेको छ । अनुशासक संघिता

नहुँदा अहिले यहाँ अनुशासनहीन भइरहेछ । वहाँले भिक्षु भएर सारपूर्ण रूपले धर्म प्रचार गर्नुभएको थियो । आनन्दकुटी विहारमा स्थापित आनन्दकुटी विहार गुठीको उद्देश्य धर्मप्रचारमात्र नगराई भिक्षुहरूको लागि चतुप्रत्ययको व्यवस्था गर्नुपर्नि हो भनी वहाँले कामकुरो दुबै मिलाउन भएको थियो ।” यस्तै सो बेला बटुकूण शर्माले भिक्षु अमृतानन्दसँग बसी काम गर्दाका अनुभवहरू पोखनुभयो ।

अद्वाजली सभा

२०५१ भाद्र ५, काठमाडौं-

डा. आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर दिवंगत भएको चार वर्ष पुगेको पुण्यतिथिमा यहाँको आनन्दकुटी विद्यापीठमा दिवंगत अमृतानन्दको पुण्यसमूत्तिम भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरको सभापतित्वमा अद्वाजली सभा सम्पन्न भयो । उक्त सभामा प्रधानाध्यायक वज्राचार्यले भिक्षु अमृतानन्दको गुण उल्लेख गर्दै वहाँ राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय ख्यातिप्राप्त व्यक्ति हुनुका साथे राष्ट्रिय सथा अन्तर्राष्ट्रिय विभिन्न बौद्ध संस्थाहरूको सदस्य पनि रहनुभएको मुरा बताउँदै बुद्धधर्मको प्रचार प्रसारको साथे धर्म सम्बर्द्ध तको निमित्त ठूलो योगदान पुण्याउने व्यक्तिहरूमध्ये प्रमुख भएको कुरा पनि उल्लेख गर्नुभयो ।

भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरद्वारा पानसमा दियो बाली, तस्वीरमा खाता चढाई पञ्चशील ग्रहण गराई शुरू भएको सो सभामा अर्का वक्ता स्कूलका भूपु. शिक्षक न्हुच्छेबहादुर वज्राचार्यले भिक्षुको जीवनीमात्रि प्रकाश पार्दै बुद्धधर्मको साथे शिक्षाको प्रचार प्रसारमा दिएको योगदानबाटे विस्तृत चर्चा गर्नुभएको थियो । यस्तै सभापतिको आसनबाट भिक्षु कुमार काश्यपले भिक्षुजीको वेहावसानपछि नेपालमा बुद्धधर्मको अभिवृद्धिको प्रगतिमा न्यूनता आएको कुरा अभिव्यक्ति गर्दै समा विसर्जन गर्नुभयो ।

उद्घाटन

२०५१ भाद्र १, काठमाडौं-

बुद्धका उपदेशलाई विश्वभरि प्रचार प्रसार गर्ने
उद्योगले संयुक्तराज्य अमेरिकाको लस एःजलसमा स्थापना
गरिएको Buddha's Light International नेपाल
च्याप्टरको अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका अध्यक्ष भिक्षु
अनिरुद्ध महास्थविरले उद्घाटन गर्नुभयो । नेपाल
लगायत ८० राष्ट्रमा धोत्रीय केन्द्र गठन भएको
कुरा उल्लेख गर्दै उक्त च्याप्टरका संयोजक रत्नबहादुर
वज्राचार्यले बुद्धको उपदेशलाई सबै मिलेर प्रचार
गर्नुपर्ने कुरा बताउनुभयो ।

लुम्बिनी विकास कोषका उपाध्यक्ष प्रा. सूर्य-
बहादुर शाक्यको सभापतित्वमा भएको सो समारोहमा
कोषका सदस्य सचिव प्रा. आशाराम शाक्यले लुम्बिनीको
विकासमा भइरहेको प्रयासलाई उल्लेख गर्नुभयो । साथै
संघको मुख्यालयको प्रतिनिधिका रूपमा आउनुभएका
अनगारिका भेन्हठाले बुद्धको उपदेशको प्रचारको सँगसँगै
संघले सामाजिक कार्यमा योगदान पुऱ्याउने उद्योग
राखेको कुरा बताउनुभयो । काठमाडौं र ललितपुरका
भेयरहरू पी. एल. तिह र बेदारत शाक्यले बुद्धको
उपदेश संबन्धमा आपना मन्तव्य व्यक्त गरिएको सो
बेला राजपरिषद्का सम्माननीय सदस्य कनकमान
शाक्यले लुम्बिनीको विकासमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग
भइरहेको कुरा उल्लेख गर्दै दैवी विपत्तिमा परेका मानिस-
हरूको सहयोग गर्ने जस्ता सामाजिक सेवाको भावना
राखिएकोले यसबाट बुद्धको उपदेश चरितार्थ हुने
विश्वास व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

साधुवाद

२०५१ आषाढ १४, काठमाडौं-

रूपन्देही जिल्ला बौद्ध संस्थाहरूका युवकहरूलाई

काठमाडौं निस्त्याई बौद्ध जागरण सम्बन्धी छलफल गरी
रूपन्देहीका विश्वशान्ति विहार समिति शंकरनगर, बुद्ध
धर्म सेवा समिति र युवा बौद्ध समूहका प्रतिनिधिहरूले
भक्तपुर, ललितपुर र काठमाडौंका सक्रिय बौद्धहरूसित
भेटघाट गरे । सो कार्यक्रमअनुसार केन्द्रीय दायक
परिषद्, आनन्दकुटी विहार, युवा बौद्ध पुबः, पाटीविहार
सहयोग समिति, ज्ञानमाला भजनखलः स्वयम्भू र
धर्मकोति विहारका सदस्यहरूसँग छलफल गरेका थिए ।
सो कार्यक्रमपछि रूपन्देही पुगी भ्रमणका सहभागीहरू
भीमबहादुर आले मगर, बृहस्पति सारू मगर र तारा-
प्रसाद पुन नगरले संघारामका प्रमुख भिक्षु अथवोप
महास्थविर लगायत संघारामका भिक्षु अनगारिका तथा
रात्रीभोज समेतको आयोजना गर्ने युवा बौद्ध समूहलाई
धन्यवाद जापन गर्दै त्यस्तै प्रकारको छलफल सहित हुने
भ्रमण कार्यक्रम राख्न सुकाव दिएको छ । युवा बौद्ध
समूहको निमन्त्रणा र व्यवस्थामा बहाहरूले आभार
द्वात्त गर्नुभएको छ ।

जीर्णोद्धारको ३१ औ वर्ष सम्पन्न

२०५१ श्रावण २५, काठमाडौं-

ऐतिहासिक गणमहाविहार जीर्णोद्धार गरी
स्थविरवादी भिक्षुहरूको लागि विश्वाम योग्य बनाई
जीर्णोद्धार गरी बनाएको ३१ वर्ष पुगोको वार्षिक उत्सव-
मा भिक्षु सुबोधानन्द महास्थविरसमझ शीलप्रार्थना भई
भिक्षु सुदर्शन महास्थविरद्वारा बुद्धको शारीरिक परिभ्रोग
धारुका बारेमा धर्मदेशना भयो । सो बेला ज्ञानमाला
भजन र साहू हर्षरत्न स्थापितबाट भोजन प्रदान गरिएको
थियो ।

दोस्रो वार्षिकोत्सव सम्पन्न

२०५१ भाद्र १५ ललितपुर-

यहाँको श्रद्धेश्वर महाविहारमा स्वापित स्वास्थ्य केन्द्रको दीक्षा वार्षिक समारोह भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर नमज्ज शोलप्रार्थना भई शुरू भयो । सो बेला सभापति-को आमनबाट बौद्ध विहार संघका अध्यक्ष बुद्धिराज बच्चाचार्यले ललितपुरमा ई. एन. टी. रोगको एउटा चिनि अस्पताल निकट भविष्यमै बनाई सेवा पुन्याउने कुरा बताउँदै उपर्युक्त स्वास्थ्य केन्द्रबाट प्रत्येक सोमवार बहुरोगको विलिनिक र विहारक प्राङ्गणमा ई. एन. टी.को विलिनिक संचालन गरिएको कुरामाथि प्रकाश पार्न भयो । सो स्वास्थ्य केन्द्रको ६ सदस्यीय कार्य समितिमा अध्यक्ष, सचिव र कोषाध्यक्षमा क्रमशः प्रकाश बच्चाचार्य, विक्रम शाक्य र रमेश शाक्य रहनुभएको छ भने सदस्यहरूमा महेशमान बच्चाचार्य, सुजित शाक्य, बीरेन्द्र शाक्य, सविनराज बैद्य, मदन शाक्य र अमोघवज्ज बच्चाचार्य रहनुभएको छ । प्रकाश बच्चाचार्यबाट स्वागतभाषण, भू. पु. सचिव बाबुराजा बच्चाचार्यबाट वार्षिक प्रतिवेदन प्रस्तुत, भू. पु. कोषाध्यक्ष राजेश शाक्यबाट आर्थिक प्रतिवेदन प्रस्तुत भएका थिए । नेमबीर शाक्यद्वारा धन्यवाद ज्ञापन गरिएको सो बेला डा. रामछायामान अमात्यले पैने दुई करोड जनसंख्या भएको नेपालमा नाक, कान, घाँटी विषयमा पी. एच. डी. गर्ने डाक्टर ५ जनासात्र भएको र ३१ जना डाक्टरद्वारा मात्र सेवा पुन्याइरहैको हुँदा ६० प्रतिशत जनता ई. एन. टी. रोगबाट पीडित रहेको कुरा ओल्याउनुभयो । यसरी नै मुटु रोगविशेषज्ञ डा. प्रकाशराज रेखी, प्रा. आशाराम शाक्य र धर्मबहादुर शाक्यले आफ्को आपनो मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

वार्षिक साधारण सभा भयो

२०५१ श्रावण २२, ललितपुर-

स्थानीय युवक बौद्धमण्डलको २४ ओ वार्षिक साधा-रण सभा मण्डलका अध्यक्ष सुचिव्रमान शाक्यको सभापति-त्वमा सम्पन्न भयो । भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरसमक्ष शील

प्रार्थना भई शुरू भएको सो सभामा प्रमुख अतिथि रामकृष्ण ताम्राकारले सभाको उद्घाटन र तालिमका सहभागी २६ जना प्रशिक्षार्थीलाई प्रमाणपत्र, प्रशिक्षक-लाई कलात्मक फ्रैम प्रदान र ५४ जना रक्तदातालाई धन्यवादपत्र प्रदान गर्दै आफू बौद्ध भनेर गर्वमात्र नगरी आफूले सबदो दायित्व बहन गर्नुपर्दछ भनुभयो ।

नगरपालिकाका प्रमुख बेखारत्न शाक्यले भगवान् बुद्धले दिनुभएको उपदेश चतुरार्थसत्यलाई राम्ररी बुझी युवा-हरू एकजुट भई अधि बढेमा बुद्धधर्म उत्थान हुन्छ भनु-भयो । मण्डलका उपाध्यक्ष विनयरत्न धार्मवाबाट स्वागत भाषण भएको सो बेला मण्डलका सल्लाहकार प्रा. आशा राम शाक्यले बुद्धलाई एउटा कोठाभित्र राखो पूजा गद्दमा साँचको पूजा गरेको ठहरैन, यसको लागी बौद्धदर्शन र संस्कृतिको अध्ययन गरी ध्यवहारमा प्रयोग गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिनुभयो । चन्द्रमान शाक्य सहितका सदस्यहरूबाट बौद्धगीत प्रस्तुत गरिएको सो बेला महासचिव सानुराजा शाक्यबाट वार्षिक प्रतिवेदन प्रस्तुत, कोषाध्यक्ष पुष्परत्न वाराहीबाट आर्थिक प्रतिवेदन प्रस्तुत र सचिव राकेश श्रवलेबाट धन्यवाद ज्ञापन गरिएको थियो ।

श्रामणेर प्रवृजितभाब

२०५१ श्रावण ७ नुवाकोट-

सुगतपुर विहार स्थापना भएको ४५ ओ वर्षको वर्षावास बिताउन विशूलीस्थित यस विहारमा भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरको निमन्त्रणमा ध्यानगुरु सुजीवो-को नेतृत्वमा मिद्राष्ट्र मलेशियाबाट पालनुभएका १२ जना उपासिकोपासिकामध्येबाट ६ जना उपासकहरूले भिक्षु ज्ञानपूर्णिकको उपाध्यायत्वमा श्रामणेर प्रवृजितमाव ग्रहण गर्नुभयो । सुगतपुरविहार दायकपरिषद्बाट आयोजना गरिएको उक्त कार्यक्रममा प्रवृजितभाब ग्रहण गर्नेहरूमा १. डा. बे श्रामणेर सुधीरोको रूपमा, २. बडर बौद्ध श्रामणेर धम्भो, ३. बडर सी. बी. च्योड श्रामणेर यसोजो,

४. ब्रडर टाफलुङ थामणेर जोतिको, ५. ब्रडर चाटू थामणेर
विमलो, ६. ब्रडर जोन चुइ उत्तमोको रूपमा हुनुहुन्छ ।

बृक्षारोपण गरियो

२०५१ श्रावण ७, पाल्पा—

यहाँको ज्ञानमालासंघ आनन्द विहारको आयोजनामा
आषाढपूर्णिमाको उपलक्ष्यमा ज्ञानमाला भजन, बुद्धपूजा गरी सर्जुलाल वज्राचार्यबाट धन्यवाद ज्ञापन गरिएको थिए !

शोलन्दी विहारको प्रांगणमा संघनायक भिक्षु शाकधानन्द
महास्थविरद्वारा बोधिवृक्ष बृक्षारोपण गर्नु भयो । सो बेला
त्यहाँ विभिन्न जातजातिका ५० वटा बृक्षहरूपनि रोपिए ।
संघका अध्यक्ष देवेन्द्रमान शाकधारा अतारपूर्णिमाको
महत्त्व दर्शाएको सो बेलाको सभामा उपसमितिका संघोजक

आनन्दकुटी विहार गुठीबाट बुद्धवचन धम्मपद विभिन्न भाषामा प्रकाशित भएको छ ।

निम्न भाषाबाट प्रकाशित धम्मपदहरू उपलब्ध छन्:-

- १) नेपालभाषा,
- २) नेपालोभाषा
- ३) तामाङ्गभाषा
- ४) खारुभाषा ।

आनन्दकुटी विहार गुठी
आनन्दकुटी, स्वयम्भू

नेपालका जनजाति “मगर” हरूको पत्रिका **लाक्षा**

पढ्नुभई मगरहरूबारे जानकारी हासिल गर्नुहोला ।